(ז) וַיְחַזֵּק חָרָשׁ אֶת־צֹרֵף מַחֲלִיק פַּטִּישׁ אֶת־הַוֹּלֵם פָּעַם אֹמֵר לַדֶּבֶק טוֹב הוּא וַיְחַזְּקֵהוּ בְּמַסְמְרִים לְא
יִמּוֹט׃ ס (ח) וְאַתָּה יִשְׂרָאֵל עַבְדִּי יַעֲקֹב אֲשֶׁר בְּחַרְתִּיךָ זֶרַע אַבְרָהָם אֹהֲבִי׃ (ט) אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּיךָ מִקְּצוֹת
הָאָרֶץ וּמֵאֲצִילֶיהָ קְרָאתִיךָ וָאֹמַר לְךָ עַבְדִּי־אַתָּה בְּחַרְתִּיךָ וְלֹא מְאַסְתִּיךָ׃ (י) אַל־תִּירָא כִּי עִמְּךָ־אָנִי
אַל־תִּשְׁתָּע כִּי־אֲנִי אֱלֹהֶיךָ אִמַּצְתִּיךָ אַף־עֲזַרְתִּיךָ אַף־תְּמַכְתִּיךָ בִּימִין צִדְקִי׃ (יא) הֵן יֵבֹשׁוּ וְיִכָּלְמוּ כֹּל
הַנֶּחֱרִים בָּךְ יֶהְיוּ כְאַיִן וְיֹאבְדוּ אַנְשֵׁי רִיבֶךָ׃ (יב) תְּבַקְשֵׁם וְלֹא תִמְצָאֵם אַנְשֵׁי מַצֻּתֶךָ יִהְיוּ כְאַיִן וּכְאֶפֶס
אַנְשֵׁי מִלְחַמְתֶּךָ׃ (יג) כִּי אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מַחֲזִיק יְמִינֶךָ הָאֹמֵר לְךָ אַל־תִּירָא אֲנִי עֲזַרְתִּיךָ׃ ס
(יד) אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ (טו) הִנֵּה
שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוֹשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃ (טז) תִּזְרֵם וְרוּחַ
תִּשָּׂאֵם וּסְעָרָה תָּפִיץ אוֹתָם וְאַתָּה תָּגִיל בַּיהוָה בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל׃

בראשית יח וירא

אונקלוס

(א) וְאִתְגְּלִי[א] לֵיהּ יְיָ בְּמֵישָׁרֵי[ב]
מַמְרֵא וְהוּא יָתֵיב בִּתְרַע
מַשְׁכְּנָא כְּמֵיחַם יוֹמָא׃ (ב) וּזְקַף
עֵינוֹהִי וַחֲזָא וְהָא תְּלָתָא גּוּבְרִין

א. והתגלה. ב. במישורי.

יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא
וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם׃
ב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים

רש"י

יח (א) **וירא אליו** - לבקר את החולה (סוטה יד ע"א ב"ר פ"מ סי' יג). אמר רבי חמא ברבי חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקדוש ברוך הוא ושאל בשלומו[א]: **באלוני ממרא** - הוא שנתן לו עצה על המילה, לפיכך נגלה אליו בחלקו[ב]: **ישב** - יָשַׁב כתיב, בקש לעמוד, אמר לו הקדוש ברוך הוא שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינין והן יושבין, שנאמר (תהלים פב ח) אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל[ג]: **פתח האהל** - לראות אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו[ד]: **כחם היום** - הוציא הקדוש ברוך הוא חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים[ה]. ולפי שראהו מצטער שלא היו אורחים באים הביא המלאכים עליו בדמות אנשים: (ב) **והנה שלשה אנשים** - אחד לבשר את שרה, ואחד להפוך את סדום, ואחד לרפאות את אברהם[ו],

מקורי רש"י

א. עי' בבא מציעא (פו ע"ב): אמר רבי חמא ברבי חנינא, אותו היום יום שלישי של מילה של אברהם היה, ובא הקדוש ברוך הוא לשאול באברהם. **ב.** עי' בראשית רבה (פרשה מב סי' ח): בשעה שאמר הקב"ה לאברהם לימול, הלך ונמלך בג' אוהביו. אמר לו ענר, כבר בן ק' שנה אתה, ואתה הולך ומצער את עצמך, אמר לו אשכול, מה את הולך ומסיים את עצמך בין שונאיך אמר לו ממרא אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון, והדבר הזה שאמר לך למול אין אתה שומע לו, אמר לו הקב"ה, אתה נתתה לו עצה למול, חייך שאיני נגלה עליו לא בפלטין של ענר ולא בפלטין של אשכול אלא בפלטין שלך. הה"ד וירא אליו ה' באלוני ממרא. **ג.** עי' שם (פרשה מח סי' ז): והוא יושב פתח האהל כחום היום, רבי ברכיה משום ר' לוי אמר, ישב כתיב, בקש לעמוד. א"ל הקב"ה, שב, אתה סימן לבניך. מה אתה יושב ושכינה עומדת, כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע והן יושבים לכבודי ואני על גבן. שנאמר (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל. א"ר חגי בשם ר' יצחק, עומד אין כתיב כאן אלא נצב, אטימוס. כמה דתימא ונצבת על הצור כתיב (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה, ר' שמואל בר חייא ורבי יודן בשם רבי חנינא, על כל שבח ושבח שישראל משבחין להקב"ה, משרה שכינתו עליהם. מה טעם (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. **ד.** עי' אבות דרבי נתן (נוסחא ב, פרק יד): התחיל איוב משתבח ואומר מה עשה אברהם אבינו ולא עשיתי אני. אמר לו איוב עד מתי אתה משתבח, אתה, אם לא בא עני לתוך ביתך לא היית מרחם עליו, אבל אברהם לא עשה כן, אלא מיום שלישי למילה הלך וישב לו על פתח אהלו. שנאמר והוא יושב פתח האהל כחום היום. **ה.** עי' בבא מציעא (פו ע"ב) הוציא הקדוש ברוך הוא חמה מנרתיקה כדי שלא יטריח אותו צדיק באורחים. שדריה לאליעזר למיפק לברא. נפק, ולא אשכח. אמר לא מהימנא לך, היינו דאמרי תמן לית הימנותא בעבדי, נפק איהו. חזייה להקדוש ברוך הוא דקאי אבבא היינו דכתיב אל נא תעבור מעל עבדך. **ו.** עי' שם: מאן נינהו שלשה אנשים, מיכאל וגבריאל ורפאל. מיכאל שבא לבשר את שרה, רפאל שבא לרפא את אברהם, גבריאל אזל למהפכיה לסדום.

נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל
וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה: ג וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי
חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ: ד יֻקַּח־
נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ:

אונקלוס

קַיְימִין עִלַּוּהִי וַחֲזָא וּרְהַט
לְקֳדָמוֹתְהוֹן מִתְּרַע מַשְׁכְּנָא וּסְגִיד
עַל אַרְעָא: (ג) וַאֲמַר יְיָ אִם
כְּעַן אַשְׁכַּחִית רַחֲמִין קֳדָמָךְ
לָא כְעַן תְּעִיבַר מֵעַל עַבְדָּךְ:
(ד) יִסְבּוּן כְּעַן זְעֵיר מַיָּא וְאַסְחוּ
רִגְלֵיכוֹן וְאִסְתְּמִיכוּ תְּחוֹת אִילָנָא:

ג. על הארץ. ד. עתה. ה. לפניך. ו. עתה. ז. עתה.

רש"י

שלשה מלאך אחד עושה שתי שליחות[ז]. תדע לך, שכן כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים וַיֹּאכֵלוּ (פסוק ח) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו (פסוק ט), ובבשורה נאמר וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ (פסוק י), ובהפיכת סדום הוא אומר כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר (להלן יט כב), לְבִלְתִּי הָפְכִּי (שם פסוק כא). ורפאל שרפא את אברהם, הלך משם להציל את לוט, הוא שנאמר וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ (שם פסוק יז), למדת שהאחד היה מציל: **נצבים עליו** - לפניו, כמו וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה (במדבר ג כ), אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים[ח]: **וירא** - מהו וירא וירא שני פעמים, הראשון כמשמעו, והשני לשון הבנה, נסתכל שהיו נצבים במקום אחד והבין שלא היו רוצים להטריחו וקדם הוא ורץ לקראתם, (ואף על פי שיודעים היו שיצא לקראתם עמדו במקומם לכבודו ולהראותו שלא רצו להטריחו. כך הגירסא בדש"י ישן). בבבא מציעא (פו ע"ב) כתיב נִצָּבִים עָלָיו וכתיב וַיָּרָץ לִקְרָאתָם, כד חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו ממנו, מיד וירץ לקראתם[ט]: (ג) **ויאמר אדני אם נא** וגו' - לגדול שבהם אמר, וקראם כולם אדונים, ולגדול אמר אל נא תעבור וכיון שלא יעבור הוא יעמדו חבריו עמו. ובלשון זה הוא חול. דבר אחר, קודש הוא והיה אומר להקדוש ברוך הוא להמתין לו עד שירוץ ויכנים את האורחים[י]. ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם, האמירה קודם לכן היתה. ודרך המקראות לדבר כן, כמו שפירשתי אצל לא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם (לעיל ו ג) שנכתב אחר ויולד נח, ואי אפשר לומר כן אלא אם כן קודם גזירת ק"כ שנה. ושתי הלשונות בב"ר (פמ"מ סי' י): (ד) **יקח נא** - על ידי שליח. והקדוש ברוך הוא שָׁלַח לבניו על ידי שליח, שנאמר (במדבר כ יא) וַיָּרֶם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע[יא]: **ורחצו רגליכם** - כסבור שהם ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם והקפיד שלא להכניס עבודה זרה לבתו[יב], אבל לוט שלא הקפיד הקדים לינה לרחיצה, שנאמר (להלן יט ג) וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם[יג]: **תחת העץ** - תחת האילן:

מקורי רש"י

ז. עי' בראשית רבה (פרשה נ סי' ב): והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג), תנא, אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת, ואת אמרת שני, אלא מיכאל אמר בשורתו, ונסתלק. גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט. **ח.** עי' תרגום יונתן: וזקף עינוי וחמא והא תלתא מלאכין בדמות גוברין קיימין קומוי. **ט.** עי' ב"מ (פו ע"ב): כיון דחזא דקא אסר ושרי, אמר לאו אורח ארעא למיקם הכא. היינו דכתיב וישא עיניו וירא, והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מעיקרא אתו קמו עליה כי חזיוהו דהוה ליה צערא אמרו לאו אורח ארעא למיקם הכא. **י.** עי' מסכת סופרים (פרק רביעי): כל השמות האמורים באברהם קודש חוץ מאחד שהוא חול שנא' (שם יח) ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. **ועי'** בראשית רבה (פרשה מח סי' י): ויאמר אדני, אם נא מצאתי חן. תני ר' חייא לגדול שבהן אמר זה מיכאל. **ועי'** ילקוט שמעוני תורה (רמז פב): כל שמות האמורים באברהם קודש חוץ מזה שהוא חול ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. חנניה בן אחי ר' יהושע ור' אליעזר משום ר' אלעזר המודעי אמרו, אף זה קודש. **יא.** עי' מסכת דרך ארץ רבה (פרק רביעי): ראה אברהם אבינו את מלאכי השרת, באתה שכינה ועמדה למעלה הימנו. אמר להם, רבותי, המתינו לי עד שאפטר משכינה שהיא גדולה מכם, שנאמר (בראשית יח) ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך. **יב.** עי' ב"מ (פו ע"ב): אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקדוש ברוך הוא לבניו בעצמו וכל [מה] שעשה אברהם על ידי שליח עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח ואל הבקר רץ אברהם ורוח נסע מאת ה' ויקח חמאה וחלב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והוא עומד עליהם תחת העץ הנני עומד לפניך שם על הצור [וגו'] ואברהם הולך עמם לשלחם וה' הולך לפניהם יומם יוקח נא מעט מים והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ופליגא דרבי חמא ברבי חנינא דאמר רבי חמא ברבי חנינא וכן תנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה זכו לשלשה בשכר חמאה וחלב זכו למן בשכר והוא עומד עליהם זכו לעמוד הענן בשכר יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים יוקח נא מעט מים ורחצו. **יג.** עי' שם: ורחצו רגליכם, אמר רבי ינאי ברבי ישמעאל, אמרו לו, וכי בערביים חשדתנו שהם משתחוים לאבק רגליהם, כבר יצא ממנו ישמעאל. **יד.** עי' בראשית רבה (פרשה נ סי' ד): אל בית עבדכם ולינו ורחצו, אברהם מקדים

ה וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ
כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה
כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ׃ ו וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה
אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח
סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת׃ ז וְאֶל־הַבָּקָר רָץ
אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־
הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ׃ ח וַיִּקַּח חֶמְאָה
וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם
וְהוּא עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ׃

אונקלוס

(ה) וְאֶסַב פִּתָּא דְלַחְמָא וּסְעוּדוּ לִבְּכוֹן בָּתַר כֵּן תְּעִיבְרוּן אֲרֵי עַל כֵּן עֲבַרְתּוּן עַל עַבְדְּכוֹן וְאָמְרוּ כֵּן תַּעֲבִיד כְּמָא דְּמַלֵּילְתָּא׃ (ו) וְאוֹחִי אַבְרָהָם לְמַשְׁכְּנָא לְוַת שָׂרָה וַאֲמַר אוֹחִי תְּלַת סָאוָן קִימְחָא דְּסוּלְתָּא לוּשִׁי וַעֲבִידִי גְּרִיצָן׃ (ז) וּלְוַת תּוֹרֵי רְהַט אַבְרָהָם וּנְסִיב בַּר תּוֹרֵי רַכִּיךְ וְטַב וִיהַב לְעוּלֵמָא וְאוֹחִי לְמֶעֱבַד יָתֵיהּ׃ (ח) וּנְסִיב שֻׁמָּן וַחֲלָב וּבַר תּוֹרֵי דְּעָבַד וִיהַב קֳדָמֵיהוֹן וְהוּא מְשַׁמֵּשׁ[ח] עִילַוֵיהוֹן תְּחוֹת אִילָנָא וַאֲכָלוּ׃

ח. משמש.

רש"י

(ה) **וסעדו לבכם** - בתורה בנביאים ובכתובים מצינו דפתא סעדתא דלבא. בתורה וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם, בנביאים סְעָד לִבְּךָ פַּת לֶחֶם (שופטים יט ה). בכתובים וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד (תהלים קד טו). אמר רבי חמא, לבבכם אין כתיב כאן אלא לבכם, מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים[טו]: **אחר תעבורו** - אח"כ תלכו: **כי על כן עברתם** - כי הדבר הזה אני מבקש מכם מאחר שעברתם עלי לכבודי[טז]: **כי על כן** - כמו על אשר. וכן כל כי על כן שבמקרא, כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּגֵל קְרָתִי (להלן יט ח). כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ (להלן לג י), כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיךָ (להלן לא כו), כִּי עַל כֵּן יָדַעְתָּ חֲנַנְּנוּ (במדבר י לא): (ו) **קמח סלת** - סלת לעוגות, קמח לעמילן של טבחים, לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא: (ז) **בן בקר רך וטוב** - ג' פרים היו, כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל[יז]: **אל הנער** - זה ישמעאל לחנכו במצות[יח]: (ח) **ויקח חמאה וגו'** - ולחם לא הביא, לפי שפירסה שרה נדה, שחזר לה אורח כנשים אותו היום ונטמאת העיסה[יט]: **חמאה** - שומן החלב שקולטין מעל פניו: **ובן הבקר אשר עשה** - אשר תקן. קמא קמא שתיקן אמטי ואייתי קמייהו[כ]: **ויאכלו** - נראו כמו שאכלו, מכאן שלא ישנה אדם מן המנהג[כא]:

מקורי רש"י

רחיצה ללינה ולוט מקדים לינה לרחיצה. אלא אברהם מקפיד על טינופת עבודת כוכבים, לפיכך הקדים רחיצה, ולוט אינו מקפיד על טינופת עבודת כוכבים. ויש אומרים אף זה עשה כשורה, כדי שיצאו ויראו אבק על רגליהם שלא יאמרו היכן לנו. **טו.** עי' שם (פרשה מח סי' יא): ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו. א"ר יצחק, בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו דהדא פיתא מזוניתא דליבא, בתורה מנין ואקחה פת לחם וסעדו לבכם, בנביאים (שופטים יט) סעד לבך פת לחם, בכתובים (תהלים קד) ולחם לבב אנוש יסעד. א"ר אחא וסעדו לבבכם אין כתיב כאן, אלא וסעדו לבכם. הדא אמרת אין יצר הרע שולט במלאכים, הוא דעתיה דר' חייא דא"ר חייא שיתו לבבכם לחילה. **טז.** עי' שם: כי על כן עברתם על עבדכם, א"ר יהושע מיום שברא הקב"ה את עולמו הייתם מזומנים לבא אצלי, כי על כן עברתם היך מד"א יהי כן ה' עמכם. **יז.** עי' שם: ואל הבקר רץ אברהם, אמר רב יהודה אמר רב בן בקר אחד, רך שנים וטוב שלשה. ואימא חד כדאמרי אינשי רכיך וטב. אם כן לכתוב רך טוב, מאי וטוב, שמע מינה לדרשה. אימא תרי, מדטוב לדרשה רך נמי לדרשה. מתיב רבה בר עולא ואיתימא רב הושעיא ואיתימא רב נתן ברבי הושעיא, ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו, כל חד וחד יהביה לנער חד, ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם, דקמא קמא דמטיא אייתי לקמייהו. ולמה לי תלתא, תסגי בחד, אמר רב חנן בר רבא כדי להאכילן שלש לשונות בחרדל. **יח.** עי' שם (סי' יג): ויתן אל הנער זה ישמעאל בשביל לזרזו במצות. **יט.** עי' ב"מ (פז ע"א): אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי מאיר משמיה דרבי מאיר אברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה ושרה אמנו אותו היום פירסה נדה. **כ.** עי' שם (פו ע"ב): וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם, דקמא קמא דמטיא אייתי לקמייהו. **כא.** עי' שם: אמר רבי תנחום בר חנילאי, לעולם אל ישנה אדם מן המנהג, שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם, מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם. ואכלו סלקא דעתך, אלא אימא נראו כמי שאכלו ושתו.

נקוד על א-ל-ו

ט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר
הִנֵּה בָאֹהֶל: י וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ
כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה
שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהוּא אַחֲרָיו: יא וְאַבְרָהָם
וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה
אֹרַח כַּנָּשִׁים: יב וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר
אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן:

אונקלוס

(ט) וְאָמַרוּ לֵיהּ אָן שָׂרָה אִתְּתָךְ וַאֲמַר הָא בְּמַשְׁכְּנָא: (י) וַאֲמַר מֵיתַב אֵיתוּב לְוָתָךְ בְּעִידַן דְּאַתּוּן קַיְּימִין וְהָא בַר לְשָׂרָה אִתְּתָךְ וְשָׂרָה שָׁמַעַת בִּתְרַע מַשְׁכְּנָא וְהוּא אֲחוֹרוֹהִי: (יא) וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה סִיבוּ עָאלוּ בְּיוֹמִין פְּסַק מֶלְּמֶהֱוֵי לְשָׂרָה אוֹרַח כִּנְשַׁיָּא: (יב) וְחַיְּכַת שָׂרָה בִּמְעָהָא לְמֵימַר בָּתַר דְּסִיבִית תְּהֵא לִי עוּלֵימוּ וְרִבּוֹנִי סִיב:

ט. שאתם חיים. י. שזקנתי. יא. נערות.

רש"י

(ט) **ויאמרו אליו** - נקוד על אי"ו שבאליו (סופרים פ"ו מ"ג), ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב וכו', וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה, שאף לשרה שאלו איו אברהם[כב]. למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש[כג]. בבבא מציעא (פז ע"ב) איתא, יודעין היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה, אלא להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה. אמר רבי יוסי בר חנינא, כדי לשגר לה כוס של ברכה[כד]: **הנה באהל** - צנועה היא: (י) **כעת חיה** - כעת הזאת לשנה הבאה, ופסח היה, ולפסח הבא נולד יצחק, מדלא קריגן כְּעֵת אלא כָּעֵת, כעת חיה, כעת הזאת שתהא חיה לכם, שתהיו כלכם שלמים וקיימים[כה]: **שוב אשוב** - לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקוס אמר לו, כמו וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה' הַרְבָּה אַרְבֶּה (לעיל טז י), והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקוס, אף כאן בשליחותו של מקוס אמר לו כן. (אלישע אמר לשונמית, לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל תְּכַזֵּב בִּשְׁפָחָתֶךָ (מלכים ב' ד טז), אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב. אמר לה אלישע, אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם אמרו למועד אשוב, אבל אני בשר ודם שהיום חי ומחר מת, בין חי ובין מת למועד הזה וגו'[כו]): **והוא אחריו** - הפתח היה אחר המלאך: (יא) **חדל להיות** - פסק ממנה (ב"ר פמ"ח סי' טז): **ארח כנשים** - אורח נדות: (יב) **בקרבה** - מסתכלת במעיה ואמרה, אפשר הקרדיס הללו טעונין ולד, השדים הללו שלמקו מושכין חלב. תנחומא (שופטים יח[כז]): **עדנה** - לחלוח בשר. ולשון משנה (מנחות פו ע"ב) משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר, לשון עידן, זמן וסת נדות[כח]:

מקורי רש"י

כב. עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז פב): ויאמרו אליו איה שרה אשתך אי"ו נקוד למ"ד אינו נקוד. אמר רבי אלעזר בכל מקום שאת מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב. נקודה רבה על הכתב את דורש את הנקודה. כאן שהנקודה רבה על הכתב דורש את הנקודה איו אברהם כשם שאמרו לאברהם איה שרה כך אמרו לשרה איו אברהם. ועי' במדבר רבה (פרשה ג סי' יג): ויאמרו אליו איה שרה נקוד על אי"ו שבאליו שהיו יודעין היכן היא ומבקרים אחריה. **כג.** עי' ב"מ פז ע"א ז"ל: למה נקוד על איו שבאליו, לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו. והאמר שמואל אין שואלין בשלום אשה כלל, על ידי בעלה שאני. **כד.** עי' שם: ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל. להודיע ששרה אמנו צנועה היתה. אמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי יצחק, יודעים היו מלאכי השרת ששרה אמנו באהל היתה, אלא מאי באהל, כדי לחבבה על בעלה. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, כדי לשגר לה כוס של ברכה. **כה.** עי' מדרש תנחומא (וירא פרק יז): וה' פקד את שרה, בראש השנה נפקדה שרה, ונולד יצחק לז' חדשים בליל פסח. שנא' שוב אשוב אליך כעת חיה. **כו.** עי' בראשית רבה (פרשה נג סי' ב): המלאכים שבשרו את שרה כך אמרו לה, למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. אמר לה, אותן המלאכים היו יודעים שהם חיים וקיימין לעולם, אמרו למועד אשוב אליך. אבל אני, שאני בשר ודם, קיים היום מת למחר, בין חי בין מת, למועד הזה את חובקת בן. מה כתוב שם, ותהר ותלד בן, למועד הזה כעת חיה אשר דבר אליה אלישע דבריו של בשר ודם מתקיים, ודבריו של הקב"ה אין מתקיימין, וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו'. **כז.** ז"ל: ותצחק שרה בקרבה לאמר, היתה מבטת בקרביה ואמרה, מעים הללו טוענים ולד, שדים הללו שצמקו מושכין חלב. **כח.** עי' שם (פרשה מח סי' יז): ותצחק שרה בקרבה לאמר, זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך, ותצחק שרה בקרוביה לאמר ואדני זקן. אמרה, האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה תכשיטים נאים, ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה תכשיטים. היך מה דאת אמר (יחזקאל ט) ואעדך עדי, האשה הזו כל זמן שהיא ילדה יש לה וסתות, ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה, עידנין האשה הזו, כל זמן שהיא ילדה יש לה עידנין, ואני אחרי בלותי היתה לי עדנה זמני.

אונקלוס

(יג) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לְמָא דְנָן חַיְכַת שָׂרָה לְמֵימָר הַבְרַם בְּקוּשְׁטָא[כ] אֵילִיד וַאֲנָא סָבִית: (יד) הַיִתְכַּסֵי מִן קֳדָם[ג] יְיָ פִּתְגָּמָא לִזְמַן אֵיתוּב לְוָתָךְ כְּעִידַן דְּאַתּוּן קַיָּימִין[ד] וּלְשָׂרָה בַר: (טו) וְכַדֵּיבַת[ט] שָׂרָה לְמֵימָר לָא חַיְכִית אֲרֵי דְחֵלַת וַאֲמַר לָא בְּרַם חַיְכִתְּ: (טז) וְקָמוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּיא וְאִסְתְּכִיאוּ עַל אַפֵּי סְדוֹם וְאַבְרָהָם אָזֵיל עִמְּהוֹן לְאַלְוָיוּתְהוֹן[ט]: (יז) וַיְיָ אָמַר הַמְכַסֵּי אֲנָא מֵאַבְרָהָם דְּאֲנָא עָבִיד: (יח) וְאַבְרָהָם מֶהֱוֵה יֶהֱוֵי לְעַם סַגִּי וְתַקִּיף[י] וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילֵיהּ

יב. האם באמת. יג. האם יסתר מלפני. יד. שאתם קיימים. טו. ושיקרה. טז. ללוותם. יז. וחזק.

יג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה֩ צָחֲקָה שָׂרָה
לֵאמֹר הַאַף אֲמְנָם אֵלֵֽד וַאֲנִי זָקַנְתִּי: יד הֲיִפָּלֵא
מֵיהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה
וּלְשָׂרָה בֵּן: שני טו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה ׀ לֵאמֹר לֹא
צָחַקְתִּי כִּי ׀ יָרֵאָה וַיֹּאמֶר ׀ לֹא כִּי צָחָקְתְּ:
טז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם
וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם: יז וַיהוָה אָמָר
הַמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:
יח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ

רש"י

(יג) **האף אמנם** - הגם אמת אלד: **ואני זקנתי** - שינה הכתוב מפני השלום, שהרי היא אמרה ואדני זקן[כט]: (יד) **היפלא** - כתרגומו היתכסי, וכי שום דבר מופלא ומופרד ומכוסה ממני מלעשות כרצוני: **למועד** - לאותו מועד המיועד שקבעתי לך אתמול, למועד הזה בשנה האחרת: (טו) **כי יראה** וגו' **כי צחקת** - כי הראשון משמש לשון דהא, שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה. והשני משמש בלשון אלא, ויאמר לא כדברך הוא אלא לחקת. שאמרו רבותינו (ר"ה ג ע"א, תענית ט ע"א), כי משמש בד' לשונות, אי, דלמא, אלא, דהא: (טז) **וישקפו** - כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשֶׁךָ (דברים כו טו), שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים[ל]: **לשלחם** - ללותם, כסדור אורחים הם: (יז) **המכסה אני** - בתמיה: **אשר אני עושה** - בסדום. לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו, אני נתתי לו את הארץ הזאת וחמשה כרכין הללו שלו הן, שנאמר (לעיל י יט) גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידוֹן וגו' בּוֹאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וגו'. קראתי אותו אברהם אַב הֲמוֹן גּוֹיִם (לעיל יז ה), ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי[לא]: (יח) **ואברהם היו יהיה** - מדרש אגדה, זֶכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה (משלי י ז), הואיל והזכירו ברכו[לב].

מקורי רש"י

כט. עי' מסכת דרך ארץ זוטא (פרק השלום): אמר בר קפרא גדול השלום, שכן מצינו שדברה תורה לשון בדאי כדי להטיל שלום בין אברהם לשרה. שנאמר (בראשית יח) ותצחק שרה בקרבה לאמר וגו' ואדני זקן, ולבסוף כתיב ואני זקנתי. **ל.** עי' מדרש תנחומא (כי תשא סי' יד): א"ר אלכסנדרי גדול כחן של בעלי מעשרות שהופכין את הקללה לברכה, שבכל מקום שנאמר בו השקפה לשון צער הוא, שנאמר וישקף על פני סדום (בראשית יט), וישקף ה' אל מחנה מצרים (שמות יד), בעד החלון נשקפה ותיבב (שופטים ה), וישקיפו אליו שנים שלשה סריסים (מלכים ב ט), כי בחלון ביתי בעד אשנבי נשקפתי וארא בפתאים (משלי ז), והשאר כלם פתרונם לשון צער חוץ מזו, השקיפה ממעון קדשך וברך ולא עוד אלא שהופכין קללה לברכה. **לא.** עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז פב): בתחלה היה סוד ליראים סוד ה' ליראיו ואח"כ לישרים ואת ישרים סודו ואח"כ לנביאים כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים אמר הקדוש ברוך הוא אברהם זה ירא שמים שנא' כי ירא אלהים אתה (כב יב) אברהם זה ישר שנא' מישרים אהבוך אברהם זה נביא שנא' כי נביא הוא (כ ז) ואיני מגלה לו, אמר ר' יהושע בן לוי משל למלך שנתן פרדס מתנה לאוהבו, לאחר זמן בקש המלך לקוץ מתוכו חמשה אילני סרק אמר המלך ואלו מן פטריקון שלו הייתי מבקש לא היה מעכב ומה בכך נמלך בו, כך אמר הקדוש ברוך הוא כבר נתתי הארץ מתנה לאברהם שנאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (טו יח) וחמשה כרכין הללו בתוך שלו הן ואלו מן פטריקון זה הייתי מבקש לא היה מעכב ומה בכך נמלך בו וכו'. ד"א למלך שהיה לו סנקתדרין אחד ולא היה עושה דבר חוץ מדעתו פעם אחת בקש לעשות דבר חוץ מדעתו אמר המלך כלום עשיתי אותו סנקתדרין שלי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו, כך אמר הקדוש ברוך הוא כלום קראתי לאברהם איש עצתי אלא שלא לעשות דבר חוץ מדעתו, דאמר ר' יודן כך אמר הקדוש ברוך הוא הרי יש שם לוט בן אחיו ואיני מגלה לו, ורבנן אמרי כבר קראתי אביהן של כולן כי אב המון גוים (יז ה) נתתיך דנין את הבן בלא דעתו של אב, גיהנם גליתי לו מתן תורה גליתי לו דינה של סדום מחר ואיני מגלה לו. **לב.** עי' בראשית רבה (פרשה מט סי' א): וה' אמר המכסה אני מאברהם, רבי יצחק

כֹּ֖ל גּוֹיֵ֥י הָאָֽרֶץ׃ יט כִּ֣י יְדַעְתִּ֗יו לְמַ֨עַן֩
אֲשֶׁ֨ר יְצַוֶּ֜ה אֶת־בָּנָ֤יו וְאֶת־בֵּיתוֹ֙ אַחֲרָ֔יו
וְשָׁמְרוּ֙ דֶּ֣רֶךְ יְהוָ֔ה לַעֲשׂ֥וֹת צְדָקָ֖ה וּמִשְׁפָּ֑ט
לְמַ֗עַן הָבִ֤יא יְהוָה֙ עַל־אַבְרָהָ֔ם אֵ֥ת אֲשֶׁר־
דִּבֶּ֖ר עָלָֽיו׃ כ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֔ה זַעֲקַ֥ת סְדֹ֥ם
וַעֲמֹרָ֖ה כִּי־רָ֑בָּה וְחַ֨טָּאתָ֔ם כִּ֥י כָבְדָ֖ה מְאֹֽד׃
כא אֵרְדָה־נָּ֣א וְאֶרְאֶ֔ה הַכְּצַעֲקָתָ֛הּ הַבָּ֥אָה
אֵלַ֖י עָשׂ֣וּ | כָּלָ֑ה וְאִם־לֹ֖א אֵדָֽעָה׃

אונקלוס

כֹּל עַמְמֵי אַרְעָא׃ (יט) אֲרֵי גְּלֵי
קָדָמַי[יח] בְּדִיל[יט] דִּי פַקֵּיד יַת בְּנוֹהִי
וְיַת אֱנָשׁ בֵּיתֵיהּ[כ] בַּתְרוֹהִי וְיִטְּרוּן
אוֹרְחַן דְּתַקְּנַן קֳדָם[כא] יְיָ לְמֶעֱבַד
צְדַקְתָּא וְדִינָא בְּדִיל[כב] דְּיַיְתֵי יְיָ
עַל אַבְרָהָם יַת דְּמַלֵּיל עֲלוֹהִי׃
(כ) וַאֲמַר יְיָ קְבֵילַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה
אֲרֵי סְגִיאָת וְחוֹבַתְהוֹן אֲרֵי תְקִיפַת[כג]
לַחֲדָא׃ (כא) אִיתְגְּלֵי כְעַן[כד] וְאֵידוּן
הַכְקֵבֵלְתְּהוֹן דְּעָלַת לִקְדָמַי עָבְדוּ
אַעְבֵּיד עִמְּהוֹן גְּמִירָא אִם לָא
תַיְיבִין וְאִם תַּיְיבִין לָא אִתְפְּרָע[כה]׃

יח. גלוי לפני. יט. בכדי. כ. אנשי ביתו. כא. הנתקנים לפני. כב. ודין בכדי. כג. חזקה. כד. עתה. כה. אם לא שבים, ואם שבים לא אפרע מהם.

רש"י

ופשוטו, וכי ממנו אני מעליס, והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול ולהתברך בו כל גויי הארץ: (יט) **כי ידעתיו** - לשון חבה כמו מוֹדַע לְאִישָׁהּ (רות ב א), הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ (שם ג ב), וָאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם (שמות לג יז). ואמנם עיקר לשון כולם אינו אלא לשון ידיעה, שהמחבב את האדם מקרבו אצלו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו, למען אשר יצוה, לפי שהוא מצוה את בניו עלי לשמור דרכי. ואם תפרשהו כתרגומו, יודע אני בו שיצוה את בניו וגו׳, אין למען נופל על הלשון: **יצוה** - לשון הווה, כמו כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב (איוב א ה): **למען הביא** - כך הוא מצוה לבניו, שמרו דרך ה׳ כדי שיביא ה׳ על אברהם וגו׳. על בית אברהם לא נאמר אלא על אברהם, למדנו כל המעמיד בן צדיק כאילו אינו מת[לג]: (כ) **ויאמר ה׳** - אל אברהם, שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: **כי רבה** - כל רבה שבמקרא הטעם למטה בבי"ת, לפי שהן מתורגמין גדולה או גדלה והולכת. אבל זה טעמו למעלה ברי"ש, לפי שמתורגם גדלה כבר, כמו שפירשתי וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה (לעיל טו יז), הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ (רות א טו): (כא) **ארדה נא** - למד לדייניס שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, הכל כמו שפירשתי בפרשת הפלגה (לעיל יא ה). דבר אחר, ארדה נא לסוף מעשיהם: **הכצעקתה** - של מדינה: **הבאה אלי עשו** - וכן עומדים במרדם כלה אני עושה בהם, ואם לא יעמדו במרדם אדעה מה אעשה להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן[לד]. וכיוצא בו מצינו במקום אחר, וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶֽעֱשֶׂה לָךְ (שמות לג ה). ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה, כדי להפריד תיבה מחברתה. ורבותינו דרשו, הכצעקתה, צעקת ריבה אחת שהרגוה במיתה משונה על שנתנה מזון לעני, כמפורש בחלק (סנהדרין קט ע"ב[לה]):

מקורי רש"י

פתח (משלי י) זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב, אמר רבי יצחק כל מי שהוא מזכיר את הצדיק ואינו מברכו עובר בעשה, מה טעמיה, זכר צדיק לברכה. וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו, עובר בעשה, מה טעמיה ושם רשעים ירקב. **לג.** עי׳ שם (סי׳ ד): למען הביא ה׳ על אברהם וגו׳, תני ר"ש בן יוחאי אומר כל מי שיש לו בן יגע בתורה כאילו לא מת, שנאמר למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר אליו לא נאמר אלא את אשר דבר ה׳ עליו. **לד.** עי׳ שם (סי׳ ו): א"ר אבא בר כהנא, מלמד שפתח להם המקום פתח של תשובה שנאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כלייה הן חייבין, ואם לא אדעה אודיע בהן מדת הדין בעולם. עי׳ מדרש תנחומא (בשלח פרק טו): ה׳ זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד (בראשית יח). ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה וגו׳. ולא גמרת עליהן כלייה עד שהשלימו רשעתן לפניך, וה׳ המטיר על סדום (שם יט). עשו תשובה, מטר, ואם לאו, גפרית ואש. **לה.** ז"ל: הויא ההיא רביתא דהות קא מפקא ריפתא לעניא בחצבא, איגלאי מלתא, שפיוה דובשא ואוקמוה על איגר שורא. אתא זיבורי, ואכלוה. והיינו דכתיב, ויאמר ה׳ זעקת סדום ועמורה כי רבה. ואמר רב יהודה אמר רב, על עיסקי ריבה. **תרגום**: היתה נערה אחת שהיתה מוציאה לחם לעניים בחשאי בתוך כדה, כאשר היתה יוצאת לשאוב מים, לבסוף נודע הדבר [לאנשי סדום]. סכו אותה בדבש והעמידוה על גג חומת העיר, באו דבורים ואכלוה, והיינו שנאמר, ויאמר ה׳ זעקת סדום ועמורה כי רבה, ואמר רב יהודה אמר רב על עסקי ריבה.

כב וַיִּפְנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סְדֹמָה וְאַבְרָהָם
עוֹדֶנּוּ עֹמֵד לִפְנֵי יְהוָה: כג וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמַר
הַאַף תִּסְפֶּה צַדִּיק עִם־רָשָׁע: כד אוּלַי יֵשׁ
חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם בְּתוֹךְ הָעִיר הַאַף תִּסְפֶּה וְלֹא־
תִשָּׂא לַמָּקוֹם לְמַעַן חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם אֲשֶׁר
בְּקִרְבָּהּ: כה חָלִלָה לְךָ מֵעֲשֹׂת כַּדָּבָר הַזֶּה
לְהָמִית צַדִּיק עִם־רָשָׁע וְהָיָה כַצַּדִּיק כָּרָשָׁע
חָלִלָה לָּךְ הֲשֹׁפֵט כָּל־הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט:

אונקלוס

(כב) וְאִתְפְּנִיאוּ מִתַּמָּן גּוּבְרַיָּיא וַאֲזָלוּ לְסִדּוֹם וְאַבְרָהָם עַד כְּעַן מְשַׁמֵּשׁ בְּצִלּוֹי קֳדָם יְיָ: (כג) וְקָרֵיב אַבְרָהָם וְאָמַר הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵיכז זַכָּאָה עִם חַיָּיבָא: (כד) מָאִים אִית חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא הֲבִרְגַז תְּשֵׁיצֵיכח וְלָא תִשְׁבּוֹקכט לְאַתְרָא בְּדִיל חַמְשִׁין זַכָּאִין דִּי בְגַוָּהּ: (כה) קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָךְל מִלְּמֶעְבַּד כְּפִתְגָּמָא הָדֵין לְשֵׁיצָאָהלא זַכָּאָה עִם חַיָּיבָא וִיהֵי זַכָּאָה כְּחַיָּיבָא קוּשְׁטָא אִינוּן דִּינָךְלב דְּדָאִין כָּל אַרְעָא לָא יַעֲבֵיד דִּינָא:

כו. עד עכשיו משמש בתפילה. כז. האמנם בכעס תכלה. כח. האמנם בכעס תכלה. כט. תסלח. ל. אמת המה דיניך. לא. לכלות. לב. אמת המה דיניך.

רש"י

(כב) **ויפנו משם** - ממקום שאברהם ליווס שם: **ואברהם עודנו עומד לפני ה'** - והלא לא הלך לעמוד לפניו אלא הקדוש ברוך הוא בא אצלו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה, והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד לפני אברהם, אלא תיקון סופרים הוא זה (אשר הפכוהו ז"ל לכתוב כן)לו: (כג) **ויגש אברהם** - מלינו הגשה למלחמה **וַיִּגַּשׁ יוֹאָב** וגו' (שמואל ב' י יג), הגשה לפיוס **וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה** (להלן מד יח), והגשה לתפלה **וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא** (מלכים א' יח לו). ולכל אלה נכנס אברהם, לדבר קשות ולפיוס ולתפלהלז: **האף תספה** - הגס תספה. ולתרגום של אונקלוס שתרגמו לשון רוגז כך פירושו, האף ישיאך שתספה צדיק עם רשעלח: (כד) **אולי יש חמשים צדיקים** - עשרה צדיקים לכל כרך וכרך, כי חמשה מקומות ישלט: (כה) **חלילה לך** - ואם תאמר לא ינילו הצדיקים את הרשעים, למה תמית הצדיקים: **חלילה לך** - חולין הוא לך, יאמרו כך היא אומנתו שוטף הכל צדיקים ורשעים, כך עשית לדור המבול ולדור הפלגהמ: **כדבר הזה** - לא הוא ולא כיוצא בומא: **חלילה לך** - לעולם הבאמב: **השופט כל הארץ** - נקוד בחט"ף פתח ה"א של השופט, לשון תמיה, וכי מי שהוא שופט לא יעשה משפט אמת:

מקורי רש"י

לו. עי' בראשית רבה (פרשה מט סי' ז): וילכו סדומה ואברהם עודנו עומד לפני ה'. א"ר סימון, תיקון סופרים הוא זה, שהשכינה היתה ממתנת לאברהם. **לז.** עי' שם (סי' ח): ויגש אברהם ויאמר וגו'. ר"י ורבי נחמיה ורבנן. רי"א, הגשה למלחמה, ויגש יואב והעם אשר עמו לפני ארם למלחמה (ד"ה א יט). ר' נחמיה אמר, הגשה לפיוס, היך מד"א ויגשו בני יהודה אל יהושע (יהושע יד). רבנן אמרי, הגשה לתפלה, המד"א ויהי כעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל וגו' (מלכים א יח). ר"א פשט לה, אם למלחמה, אני בא, אם לפיוס, אני בא, אם לתפלה, אני בא. **לח.** עי' שם: שהוא מכלה את הפורעניות מלבא לעולם רב הונא בשם רבי אחא האף תספה אתה גודר את האף והאף לא יגדרך. א"ר יהושע בר נחמיה אף שאתה מביא לעולמך אתה מכלה בו את הצדיקים ואת הרשעים, ולא דייך שאתה תולה הרשעים בשביל הצדיקים, אלא שאתה מכלה את הצדיקים עם הרשעים. **לט.** עי' תרגום יונתן: מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא דייצלון קדמך עשרה לכל קרווא, כל קביל חמשא קוריין סדום ועמורה אדמה וצבוים וזוער. הרוגזך שציא, ולא תשבוק לאתרא בגין זכוות חמשין זכאין דבגווה. **מ.** עי' ע"ז (ד ע"א): אמר רבי אבא בר כהנא, מאי דכתיב חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע, אמר אברהם לפני הקדוש, ברוך הוא, רבונו של עולם, חולין הוא מעשות כדבר הזה, להמית צדיק עם רשע. **ועי'** מדרש תנחומא (וירא סי' י): אמר אברהם לפני הקדוש, ברוך הוא, רבונו של עולם, חלילה לך וגו', שלא יאמרו באי עולם כך אומנתו, שהוא מאבד את הדורות במדת אכזריות, איבד דור אנוש, ודור המבול, ודור הפלגה, אינו מניח אומנותו, לכך אמר אברהם חלילה לך. **מא.** עי' בראשית רבה (פרשה מט סי' ט): א"ר אבא, מעשות דבר אין כתיב כאן אלא מעשות כדבר. לא היא ולא דכוותה ולא דפחותה מינה. **מב.** עי' מדרש תנחומא (וירא סי' יא): מה ראה לומר שתי פעמים חלילה לך, אלא אמר אברהם חלילה לך שאין אתה מעביר דין כל בריה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, לכך הוא אומר חלילה לך חלילה לך.

כו וַיֹּאמֶר יְהוָה אִם־אֶמְצָא בִסְדֹם חֲמִשִּׁים צַדִּיקִם
בְּתוֹךְ הָעִיר וְנָשָׂאתִי לְכָל־הַמָּקוֹם בַּעֲבוּרָם:
כז וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמַר הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר
אֶל־אֲדֹנָי וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר: כח אוּלַי יַחְסְרוּן
חֲמִשִּׁים הַצַּדִּיקִם חֲמִשָּׁה הֲתַשְׁחִית בַּחֲמִשָּׁה
אֶת־כָּל־הָעִיר וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית אִם־אֶמְצָא שָׁם
אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה: כט וַיֹּסֶף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו
וַיֹּאמַר אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא
אֶעֱשֶׂה בַּעֲבוּר הָאַרְבָּעִים: ל וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר
לַאדֹנָי וַאֲדַבֵּרָה אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם שְׁלֹשִׁים וַיֹּאמֶר
לֹא אֶעֱשֶׂה אִם־אֶמְצָא שָׁם שְׁלֹשִׁים: לא וַיֹּאמֶר
הִנֵּה־נָא הוֹאַלְתִּי לְדַבֵּר אֶל־אֲדֹנָי אוּלַי יִמָּצְאוּן
שָׁם עֶשְׂרִים וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית בַּעֲבוּר הָעֶשְׂרִים:
לב וַיֹּאמֶר אַל־נָא יִחַר לַאדֹנָי וַאֲדַבְּרָה אַךְ־הַפַּעַם
אוּלַי יִמָּצְאוּן שָׁם עֲשָׂרָה וַיֹּאמֶר לֹא אַשְׁחִית

אונקלוס

(כו) וַאֲמַר יְיָ אִם אַשְׁכַּח בִּסְדוֹם חַמְשִׁין זַכָּאִין בְּגוֹ קַרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אַתְרָא בְּדִילְהוֹן: (כז) וְאָתֵיב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְּעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ וַאֲנָא עָפָר וּקְטָם: (כח) מָאִים יַחְסְרוּן מֵחַמְשִׁין זַכָּאִין חַמְשָׁא הַתְחַבֵּל בְּחַמְשָׁא יַת כָּל קַרְתָּא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן אַרְבְּעִין וְחַמְשָׁא: (כט) וְאוֹסִיף עוֹד לְמַלָּלָא קֳדָמוֹהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן אַרְבְּעִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבְּעִין: (ל) וַאֲמַר לָא כְּעַן יִתְקַף קֳדָם דַּיְיָ וַאֲמַלֵּיל מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן תְּלָתִין וַאֲמַר לָא אַעְבֵּיד גְּמִירָא אִם אַשְׁכַּח תַּמָּן תְּלָתִין: (לא) וַאֲמַר הָא כְּעַן אַסְגֵּיתִי לְמַלָּלָא קֳדָם יְיָ מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עֶסְרִין וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּיל בְּדִיל עֶסְרִין: (לב) וַאֲמַר לָא כְּעַן יִתְקַף קֳדָם דַּיְיָ וְאֵמַלֵּיל בְּרַם זִמְנָא הָדָא מָאִים יִשְׁתַּכְּחוּן תַּמָּן עַסְרָא וַאֲמַר לָא אֲחַבֵּל

לג. ואסלח. לד. הרי עתה הרביתי. לה. לפני. לו. לפניו. לז. כליון. לח. עתה יכעס לפני. לט. כליון. מ. עתה הרביתי. מא. לפני. מב. עתה יכעס לפני. מג. הזה.

רש"י

(כו) **אם אמצא בסדום וגו' לכל המקום - לכל הכרכים.** לפי שסדום היתה מטרפולין ומשובה מכולם תלה בה הכתוב: (כז) **ואנכי עפר ואפר - וכבר הייתי** ראוי להיות עפר על ידי המלכים ואפר על ידי נמרוד, לולא רחמיך אשר עמדו לי[מג]: (כח) **התשחית בחמשה** - והלא הן ט' לכל כרך, ואתה גדיקו של עולם תגטרף עמהם[מד]: (כט) **אולי ימצאון שם ארבעים** - וימלטו ד' הכרכים. וכן שלשים ילילו ג' מהם, או עשרים ילילו ב' מהם, או עשרה ילילו אחד מהם[מה]: (לא) **הואלתי** - רציתי כמו וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה (שמות ב כא): (לב) **אולי ימצאון שם עשרה** - על הפחות לא ביקש, אמר דור המבול היו ח' נח ובניו ונשיהם ולא הגילו על דורם. ועל ט' על ידי לירוף כבר בקש ולא מצא[מו]:

מקורי רש"י

מג. עי' בראשית רבה (פרשה מט סי' יא): ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי. אמר, אלו הרגני אמרפל לא הייתי עפר, ואי שרפני נמרוד לא הייתי אפר, אמר לו הקב"ה, חייך, אתה אמרת ואנכי עפר ואפר, חייך שאני נותן לבניך כפרה בהם. שנאמר ולקחו לטמא מעפר שרפת החטאת ואסף איש טהור את אפר הפרה (במדבר יט). **מד.** עי' תרגום יונתן: מאים חסרין מן חמשין זכאין חמשא התחבל בגין חמשא דחסרין לזוער ית כל קרתא ואמר לא איחבל אין אשכח תמן ארבעין וחמשא. **מה.** עי' שם: ואוסיף תוב למללא קדמוי ואמר מאים ישתכחון תמן ארבעין עשרה עשרה לכל קרתא לארבעת קוריין וזוער דחובהא קלילין שבוק לה בגין רחמך ואמר לא אעביד גמירא בגין זכות ארבעין. **מו.** עי' בראשית רבה (פרשה מט סי' יג): ויאמר, אל נא יחר לה', אולי ימצאון שם עשרה, ולמה עשרה, כדי כניסה לכולם. ד"א, למה עשרה, כבר נשתייר בדור המבול שמונה, ולא נתלה לעולם בזכותן. ד"א, למה עשרה, שהיה סבור שיש שם עשרה, לוט ואשתו וד' בנותיו וד' חתניו.

בַּעֲבוּר הָעֲשָׂרָה: לג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר
אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ: שלישי
יט א וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעָרֶב וְלוֹט
יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם
וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה: ב וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָא־אֲדֹנַי
סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם

אונקלוס

בְּדִיל עַסְרָא: (לג) וְאִסְתַּלֵּק יְקָרָא[מד] דַיְיָ כַּד שֵׁצִי לְמַלָּלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תַּב לְאַתְרֵיהּ: (א) וְעָלוּ תְּרֵין מַלְאָכַיָּא לְסְדוֹם בְּרַמְשָׁא וְלוֹט יָתֵיב בְּתַרְעָא דִּסְדוֹם וַחֲזָא לוֹט וְקָם לְקַדָּמוּתְהוֹן וּסְגֵיד עַל אַפּוֹהִי עַל אַרְעָא[א]: (ב) וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן[ב] רִבּוֹנַי זוֹרוּ כְעַן[ג] לְבֵית עַבְדְּכוֹן וּבִיתוּ וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן

מד. והסתלק כבוד. א. על הארץ.
ב. בבקשה עתה. ג. עתה.

רש"י

(לג) וילך ה' וגו' - כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין[מז]: ואברהם שב למקומו - נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג, ולפיכך ויבואו שני המלאכים סדומה להשחית: יט (א) שני המלאכים - אחד להשחית את סדום, ואחד להציל את לוט, והוא אותו שבא לרפאות את אברהם. והשלישי שבא לבשר את שרה, כיון שעשה שליחותו נסתלק לו[מח]: המלאכים - ולהלן קראם אנשים (לעיל יח ב, ופסוק טז), כשהיתה שכינה עמהם קראם אנשים. דבר אחר, אצל אברהם שכחו גדול והיו המלאכים תדירין אצלו כאנשים קראם אנשים, ואצל לוט קראם מלאכים[מט]: בערב - וכי כל כך שהו המלאכים מחברון לסדום, אלא מלאכי רחמים היו וממתינים שמא יוכל אברהם ללמד עליהם סנגוריא[נ]: ולוט ישב בשער סדום - ישב כתיב, אותו היום מינוהו שופט עליהם[נא]: וירא לוט וגו' - מדת אברהם למד לחזר על האורחים[נב]: (ב) הנה נא אדני - הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי. דבר אחר, הנה נא גריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו בכם, וזו היא עצה נכונה[נג]: סורו נא - עקמו את הדרך לביתי דרך עקלתון, שלא יכירו שאתם נכנסים שם, לכך נאמר סורו. בראשית רבה (פ"נ סי' ד): ולינו ורחצו רגליכם - וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואח"כ לרחוץ, ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה ורחצו רגליכם. אלא כך אמר לוט, אם כשיבואו אנשי סדום וירואו שכבר רחצו רגליהם יעלילו עלי ויאמרו כבר עברו שני ימים או שלשה שבאו לביתך ולא הודעתנו,

מקורי רש"י

מז. עי' שם (סי' יד): וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם. הדיין הזה, כל זמן שהסניגור מלמד הוא ממתין, נשתתק הסניגור, עמד לו הדיין. כך, וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם, הסניגור הזה כל זמן שהדיין מסביר לו פנים, הוא מלמד. עמד לו הדיין, נשתתק הסניגור. כך, וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם, וכתיב ואברהם שב למקומו. הקטיגור הזה, כל זמן שהסניגור מלמד, והדיין מסביר לו פנים, ממתין. עמד לו הדיין, נשתתק הסניגור, והמקטרג הולך לעשות שליחותו. כך, וילך ה', וכתיב ויבואו שני המלאכים סדומה בערב. **מח.** עי' שם (פרשה נ סי' ב): והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג) תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת, ואת אמרת שני, אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק, גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט, ויבואו שני המלאכים סדומה. **מט.** עי' שם: הכא את אמר מלאכים, ולהלן קורא אותן אנשים, אלא להלן שהיתה שכינה על גביהן, קראם אנשים, כיון שנסתלקה שכינה מעל גביהן, לבשו מלאכות. אמר רבי תנחומא א"ר לוי, אברהם שהיה כחו יפה, נדמו לו בדמות אנשים, אבל לוט, על ידי שהיה כחו רע, נדמו לו בדמות מלאכים. אמר רבי חנינא, עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים, משעשו שליחותן, מלאכים. א"ר תנחומא, לאחד שנטל הגמוניא מן המלך, עד שלא הגיע לבית אוריין שלו היה מהלך כפגן, כיון שהגיע לבית אוריין שלו, היה מהלך כקאלמין. כך עד שלא עשו שליחותן קראן אנשים, כיון שעשו שליחותן קראן מלאכים. **נ.** עי' שם (סי' א): ויבאו שני המלאכים סדומה בערב וגו'. והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק (יחזקאל א), א"ר אייבו רצות אין כתיב כאן אלא רצוא, רצין לעשות שליחותן כמראה הבזק. ר"י בשם רבי סימון בשם רבי לוי בר פרטא, כזה שהוא בוזק גפת בכירה. רבי חייא בר אבא אמר, כרוחא לזיקא. רבנן אמרי, כזיקא לעננא. נפטרים מאברהם בשש שעות ובאין סדומה בערב, אלא מלאכי רחמים היו, והיו ממתינים וסבורים שמא ימצא להם זכות, וכיון שלא מצא להם זכות, ויבואו שני המלאכים סדומה בערב. **נא.** עי' שם (סי' ג): ולוט יושב, ישב כתיב, אותו היום מינוהו ארכי דיינים. חמשה ראשי דיינים היו בסדום, קץ שקר, ורב שקר, רב מסטידין, רב נבל וקלא פנדר. לוט היה ארכי הדיינים שבכולן, בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם, הן אומרים לו גש הלאה סק לעיל. ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם, היו אומרים לו האחד בא לגור וישפוט שפוט. **נב.** עי' מדרש ילמדנו (ילקוט תלמוד תורה בראשית אות צג): וירא לוט וירץ לקראתם, מתלי אמרי קרב לגבי דהנא ואדהן, ולפי שנתחבר לוט עם אברהם למד הכנסת אורחים. **נג.** עי' בראשית רבה (פרשה נ סי' ד): וירא לוט ויקם לקראתם וגו' ויאמר הנה נא אדוני רבי יודן ורבי הונא רבי יודן אמר סורו נא אפילו איני כדאי עקמו עלי את הדרך רבי הונא אמר עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי.

וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי
בָרְחוֹב נָלִין׃ ג וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ
אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃
ד טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ
עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃
ה וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים
אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה
אֹתָם׃ ו וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר
אַחֲרָיו׃ ז וַיֹּאמַר אַל־נָא אַחַי תָּרֵעוּ׃ ח הִנֵּה־נָא לִי
שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן
אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים
הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃
ט וַיֹּאמְרוּ | גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא

אונקלוס

וּתְקַדְּמוּן וּתְהָכוּן לְאוֹרְחַתְכוֹן וַאֲמַרוּ
לָא אֱלָהֵן בִּרְחוֹבָא נְבִית׃
(ג) וְאַתְקִיף[ד] בְּהוֹן לַחֲדָא וְזָרוּ לְוָתֵיהּ
וְעָלוּ לְבֵיתֵיהּ וְעָבַד לְהוֹן מִשְׁתַּיָא
וּפַטִּיר[ה] אָפָא לְהוֹן[ו] וַאֲכָלוּ׃ (ד) עַד
לָא שְׁכִיבוּ וְאֵינָשֵׁי קַרְתָּא אֱנָשֵׁי סְדוֹם
אַקִּיפוּ עַל בֵּיתָא מֵעוּלֵימָא וְעַד סָבָא
כָּל עַמָּא מִסּוֹפֵיהּ׃ (ה) וּקְרוֹ לְלוֹט
וְאָמְרוּ לֵיהּ אָן גּוּבְרַיָּא דְּאָתוֹ לְוָתָךְ
בְּלֵילְיָא אַפֵּקִינוּן לְוָתָנָא וְנִדַּע יַתְהוֹן׃
(ו) וּנְפַק לְוַתְהוֹן לוֹט לְתַרְעָא וְדָשָׁא
אֲחַד בַּתְרוֹהִי׃ (ז) וַאֲמַר בְּבָעוּ כְעַן[ז]
אַחַי לָא תַבְאֵישׁוּן׃ (ח) הָא כְעַן[ח] לִי
תַּרְתֵּין בְּנָן דְּלָא יְדָעוּנוּן גְּבַר אַפֵּיק
כְּעָן[ט] יַתְהָן לְוַתְכוֹן וְעִיבִידוּ לְהֶן
כִּדְתַקִּין[י] בְּעֵינֵיכוֹן לְחוֹד לְגוּבְרַיָּא
הָאִילֵין לָא תַעַבְדוּן מִדַּעַם אֲרֵי עַל
כֵּן עָלוּ בִּטְלַל שָׁרִיתִי׃ (ט) וַאֲמָרוּ
קְרִיב לְהַלָּאָה וַאֲמָרוּ חַד אָתָא

ד. דחק, הסית בחזקה. ה. ולחם. ו. להם.
ז. בבקשה עתה. ח. עתה. ט. עתה.
י. כראוי.

רש"י

לפיכך אמר מוטב שיתעכבו כאן באבק רגליהם שיהיו
נראין כמו שבאו עכשיו, לפיכך אמר לינו תחלה ואחר
כך רחצו[נד]: **ויאמרו לא** - ולאברהם אמרו (יח ה) כן
תעשה, מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול[נה]: **כי
ברחוב נלין** - הרי כי משמש בלשון אלא[נו], שאמרו לא
נסור אל ביתך אלא ברחובה של עיר נלין: (ג) **ויסרו
אליו** - עקמו את הדרך לצד ביתו[נז]: **ומצות אפה** -
פסח היה (ב"ר פמ"ח סי' יב): (ד) **טרם ישכבו ואנשי
העיר אנשי סדום** - כך נדרש בב"ר (פ"נ סי' ה), טרם
ישכבו ואנשי העיר היו בפיהם של מלאכים, שהיו שואלים
ללוט מה טיבם ומעשיהם והוא אומר להם רובם רשעים.
עודם מדברים בהם ואנשי סדום וגו'[נח]. ופשוטו של
מקרא, ואנשי העיר אנשי רשע נסבו על הבית, ועל
שהיו רשעים נקראים אנשי סדום, כמו שאמר הכתוב
וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים (לעיל יג יג): **כל העם מקצה** -
מקצה העיר עד הקצה, שאין אחד מוחה בידם, שאפילו
צדיק אחד אין בהם[נט]: (ה) **ונדעה אותם** - במשכב
זכר, כמו (פסוק ח) אשר לא ידעו איש[ס]: (ח) **האל** -
כמו האלה: **כי על כן באו** - כי הטובה הזאת תעשו
לכבודי על אשר באו בצל קורתי. תרגום בִּטְלַל שֵׁרוּתִי.
תרגום של קורה שֵׁרוּתָא: (ט) **ויאמרו גש הלאה** -
קרב להלאה, כלומר התקרב לצדדין והתרחק ממנו.
וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק כמו זְרֵה הָלְאָה
(במדבר יז ב), הִנֵּה הַחִנִּים מִמְּךָ וָהָלְאָה (שמואל א' כ כב).

מקורי רש"י

נד. עי' שם: אל בית עבדכם ולינו ורחצו, אברהם מקדים רחיצה
ללינה, ולוט מקדים לינה לרחיצה, אלא אברהם מקפיד על טינופת
עבודת כוכבים, לפיכך הקדים רחיצה, ולוט אינו מקפיד על טינופת
עבודת כוכבים. ויש אומרים אף זה עשה כשורה כדי שיצאו ויראו
אבק על רגליהם, שלא יאמרו היכן לנו. **נה.** עי' ב"מ (פו ע"ב):
מאי שנא לגבי אברהם דכתיב כן תעשה כאשר דברת, ומאי שנא
לגבי לוט דכתיב ויפצר בם מאד, אמר רבי אלעזר, מכאן שמסרבין
לקטן ואין מסרבין לגדול. **נו.** עי' לעיל יח טו. **נז.** עי' בראשית
רבה (פרשה נ סי' ד): ויבאו אל ביתו, הדא מסייעא לההוא דאמר
רב הונא, עקמו עלי את הדרך כדי שלא תהיו נראים באים אצלי.
נח. עי' שם (סי' ה): טרם ישכבו, התחילו שואלים אותו אמרו לו
אנשי העיר מה הם אמר להון כל אתר אית טבין ובישין ברם הכא
סוגייה בישין. **נט.** עי' שם: ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על
הבית אין אחד מהם מעכב. **ס.** עי' שם (פרשה כו סי' ה): שאמרו
לו הוציאם אלינו ונדעה אותם לתשמיש, אמרו לו (שם יט) עוד מי
לך פה ללמד סנגוריא.

לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ
בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת: י וַיִּשְׁלְחוּ
הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה
וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ: יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח
הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא
הַפָּתַח: יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עֹד מִי־לְךָ
פֹּה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא
מִן־הַמָּקוֹם: יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־ הַמָּקוֹם
הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ
יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ: יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר | אֶל־חֲתָנָיו |
לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־
מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו:
טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר
קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת

אונקלוס

לְאִיתוֹתָבָא[א] וְהָא דָאִין דִּינָא כְּעַן[ב]
נַבְאִישׁ לָךְ מִדֵּילְהוֹן וְאַתְקִיפוּ[ג]
בְּגַבְרָא בְּלוֹט לַחֲדָא וּקְרִיבוּ לְמֵיתְבַר
דָּשָׁא: (י) וְאוֹשִׁיטוּ גּוּבְרַיָּא יַת יְדֵיהוֹן
וְאָעִילוּ יַת לוֹט לְוַתְהוֹן לְבֵיתָא וְיַת
דָּשָׁא אָחְדוּ: (יא) וְיַת גּוּבְרַיָּא דְּבִתְרַע
בֵּיתָא מְחוֹ בְּשַׁבְרִירַיָּא[ד] מִזְּעֵירָא
וְעַד רַבָּא וּלְאִיאוּ לְאַשְׁכָּחָא תַרְעָא:
(יב) וְאָמְרוּ גּוּבְרַיָּא לְלוֹט עוֹד מָאן
לָךְ הָכָא חַתְנָא וּבְנָךְ וּבְנָתָךְ וְכֹל דִּלָךְ
בְּקַרְתָּא אַפֵּיק מִן אַתְרָא: (יג) אֲרֵי
מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יַת אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי
סְגִיאַת קֳבֵלְתְּהוֹן קֳדָם[ט] יְיָ וְשַׁלְחָנָא
יְיָ לְחַבָּלוּתָהּ: (יד) וּנְפַק לוֹט וּמַלֵּיל
עִם חוֹתְנוֹהִי נַסְבֵּי[ט] בְנָתֵיהּ וַאֲמַר
קוּמוּ פּוּקוּ מִן אַתְרָא הָדֵין אֲרֵי
מְחַבֵּל יְיָ יַת קַרְתָּא וַהֲוָה כִּמְחַאיְךָ[י]
בְּעֵינֵי חַתְנוֹהִי: (טו) וּכְמִיסַק צַפְרָא
הֲוָה[י] וּדְחִיקוּ מַלְאָכַיָּא בְּלוֹט לְמֵימַר
קוּם דְּבַר יַת אִתְּתָךְ וְיַת תַּרְתֵּין
בְּנָתָךְ דְּאִשְׁתְּכָחָא מְהֵימְנַן עִמָּךְ[י]

יא. להתישב. יב. עתה. יג. דחקו. יד. ליקוי עיניים. טו. לפני. טז. נושאי. יז. כמלגלג. יח. וכאשר עלה הבוקר.
יט. נאמנות איתך.

רש"י

גֶּשׁ הלאה, הִמָּשֵׁךְ להלן, בלשון לע"ז טריטידנו"ש, ודבר נזיפה הוא לומר אין אנו חוששין לך. ודומה לו, קְרַב אֵלֶיךָ אַל תִּגַּשׁ בִּי (ישעיה סה ה), וכן גְּשָׁה לִּי וְאֵשֵׁבָה (שם מט כ), המשך לגדיים בעבורי ואשב אצלך. אתה מלין על האורחים, איך מלאך לבך. על שאמר להם על הבנות אמרו לו גש הלאה לשון נחת, ועל שהיה מלין על האורחים אמרו האחד בא לגור, אדם נכרי יחידי אתה בינינו שבאת לגור, וישפוט שפוט, ונעשית מוכיח אותנו[סא]: הדלת - היא הסובבת לנעול ולפתוח: (יא) פתח - הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים - מכת עורון: מקטן ועד גדול - הקטנים התחילו בעבירה תחלה, שנאמר מְנַעַר וְעַד זָקֵן (לעיל פסוק ד), לפיכך התחילה הפורענות מהם[סב]: (יב) עוד מי לך פה - פשוטו של מקרא, מי לך עוד בעיר הזאת חוץ מאשתך ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנתיך - אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום: ובניך - בני בנותיך הנשואות. ומדרש אגדה, עוד, מאחר שעושין נבלה כזאת מי לך פתחון פה ללמד סנגוריא עליהם, שכל הלילה היה מלין עליהם טובות, קרי ביה מי לך פֶּה[סג]: (יד) חתניו - שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לקחי בנותיו - שאותן שבבית ארוסות להם[סד]: (טו) ויאיצו - כתרגומו ודחיקו, מהרוהו: הנמצאות - המזומנות לך בבית להגילם. ויש מדרש אגדה וזה ישובו של מקרא:

מקורי רש"י

סא. עי' שם (פרשה נ סי' ז): ויאמרו גש הלאה, קרב להלן. ועי' שם (סי' ג): בשעה שהיה אומר להם דברים שהם ערבים להם, הן אומרים לו גש הלאה סק לעיל. ובשעה שהיה אומר להם דברים שאין ערבים להם, היו אומרים לו האחד בא לגור וישפוט שפוט. **סב.** עי' שם (סי' ח): וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם וגו', ואת האנשים אשר פתח הבית, מי שהתחיל בעבירה ממנו התחילה הפורענות שנאמר ואנשי סדום וגו', לפיכך הוכו בסנורים מקטן ועד גדול. **סג.** עי' שם (סי' ה): אמרו לו עד מי לך פה, קרי ביה עוד מי לך פה, ע"כ היה לך רשות ללמד סניגוריא עליהם מכאן ואילך אין לך רשות ללמד סניגוריא עליהם. **סד.** עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז פד) ויצא לוט וידבר אל חתניו לוקחי בנותיו. ארבע בנות היו לו, שתים נשואות ושתים ארוסות, לקוחי אין כתיב אלא לוקחי.

פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר׃ טז וַיִּתְמַהְמָהּ | וַיַּחֲזִיקוּ
הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו
בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ
לָעִיר׃ יז וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר
הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־
תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה׃
יח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי׃ יט הִנֵּה־
נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חַסְדְּךָ
אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא
אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי׃

אונקלוס

דִּילְמָא תִּלְקֵי בְּחוֹבֵי קַרְתָּא׃ (טז) וְאִתְעַכַּב וְאַתְקִיפוּ גּוּבְרַיָּא בִּידֵיהּ וּבְיַד אִתְּתֵיהּ וּבְיַד תַּרְתֵּין בְּנָתֵיהּ כִּרְחַם יְיָ עֲלוֹהִי וְאַפְּקוּהִי וְאַשְׁרוּהִי מִבָּרָא לְקַרְתָּא׃ (יז) וַהֲוָה כַּד אַפֵּיק יַתְהוֹן לְבָרָא וַאֲמַר חוּס[כ] עַל נַפְשָׁךְ לָא תִּסְתְּכֵי לְאָחוֹרָךְ וְלָא תְּקוּם בְּכָל מֵישְׁרָא[כא] לְטוּרָא אִשְׁתֵּיזַב דִּילְמָא תִּלְקֵי[כב]׃ (יח) וַאֲמַר לוֹט לְהוֹן בְּבָעוּ כְּעַן[כג] יְיָ׃ (יט) הָא כְּעַן[כד] אַשְׁכַּח עַבְדָּךְ רַחֲמִין קֳדָמָךְ[כה] וְאַסְגֵּיתָא טִיבוּתָךְ דִּי עֲבַדְתְּ עִמִּי לְקַיָּמָא יַת נַפְשִׁי וַאֲנָא לֵית אֲנָא יָכִיל לְאִשְׁתֵּזָבָא לְטוּרָא דִּילְמָא תְּעַרְעִינָנִי[כו] בִּישְׁתָּא וְאֵימוּת׃

כ. רחם. כא. מישור. כב. שמא תלקה. כג. בבקשה עתה. כד. עתה. כה. לפניך. כו. תקריני.

רש"י

תספה - תהיה כלה. עַד תֹּס כָּל הַדּוֹר (דברים ב יד) מתורגם עד דְּסַף כל דרא: (טז) ויתמהמה - כדי להגיל את ממונו[סה]: ויחזיקו - אחד מהם היה שליח להגילו וחברו להפוך את סדום, לכך נאמר ויאמר המלט ולא נאמר ויאמרו[סו]: (יז) המלט על נפשך - דייך להגיל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך - אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצול, אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניצול[סז]: בכל הככר - ככר הירדן: ההרה המלט - אצל אברהם ברח שהוא יושב בהר, שנאמר (לעיל יג ח) וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה. ואף עכשיו היה יושב שם, שנאמר (לעיל יג ג) עַד הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה. ואף על פי שכתוב (שם שם יח) וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וגו', אהלים הרבה היו לו ומשכו עד חברון. המלט. לשון השמטה, וכן כל המלטה שבמקרא אשמוני"ר בלע"ז. וכן וְהִמְלִיטָה זָכָר (ישעיה סו ז), שנשמט העובר מן הרחם. כְּנִפּוֹר נִמְלָטָה (תהלים קכד ז). לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא (ישעיה מו ב), להשמיט משא הָרֵעִי שבנקביהם: (יח) אל נא אדני - רבותינו אמרו ששם זה קדש, שנאמר בו להחיות את נפשי, מי שיש בידו להמית ולהחיות[סח]. ותרגומו בבעו כען ה': אל נא - אל תאמר אלי להמלט ההרה. נא. לשון בקשה (סוטה י ע"ב): (יט) פן תדבקני הרעה - כשהייתי אצל אנשי סדום היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי בני העיר והייתי נראה צדיק וכדאי להנצל, וכשאבא אצל צדיק אני כרשע. וכן אמרה הצרפית לאליהו בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנִי (מלכים א' יז יח), עד שלא באת אצלי היה הקדוש ברוך הוא רואה מעשי ומעשי עמי ואני צדיק ביניהם, ומשבאת אצלי לפי מעשיך אני רשעה[סט]:

מקורי רש"י

סה. עי' בראשית רבה (פרשה נ סי' יא): ויתמהמה, תמהון אחר תמהון. אמר, כמה אבוד בכסף וזהב אבנים טובות ומרגליות, הדא הוא דכתיב (קהלת ה) עושר שמור לבעליו לרעתו. **סו.** עי' שם: ויחזיקו האנשים בידו וביד אשתו וביד שתי בנותיו וגו'. מי היה זה, זה רפאל. אתיבון והא כתיב ויוציאוהו ויניחוהו, וכתיב ויהי כהוציאם אותם החוצה, א"ל קרון דבתריה. **סז.** עי' פסיקתא רבתי (פרשה ג): לפיכך כשהמלאכים היו הופכין את סדום ומצילים אותו בזכות אברהם, מה אמרו לו, ההרה המלט פן תספה (שם י"ט י"ז), בזכותו של אותו ההר הגדול אברהם נמלטת לך אצלו. **סח.** עי' שבועות (לה ע"ב): כל שמות האמורים בלוט חול חוץ מזה שהוא קדש, שנאמר ויאמר לוט אליהם אל נא אדני, הנה נא מצא עבדך חן בעיניך וגו', מי שיש בידו להמית ולהחיות. **סט.** עי' פסיקתא רבתי (פרשה ג): פן תדבקני הרעה (שם) כל הימים שהייתי בסדום היה הקב"ה מחשב מעשי עם מעשיהם והייתי עומד, שהייתי צדיק אצלם. אלך לי אצל אברהם הצדיק, שישקול הקדוש ברוך הוא את מעשי עם מעשיו, לא אוכל, למה, פן תדבקני הרעה. א"ר יוחנן שני בני אדם אמרו הדבר הזה. הצרפית, כי באת אלי להזכיר [את] עוני ולהמית את בני (מלכים א' יז יח). אמרה לו, עד שלא באתה אצלי היה הקב"ה שוקל מעשי עם בני מקומי, והייתי עומדת, שהייתי כשירה אצלם. ועכשיו באתה אצלי, וע"י שהיית צדיק, שקל

כ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא
מִצְעָר אִמָּלְטָה נָא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי
נַפְשִׁי: רביעי כא וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ
גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר
דִּבַּרְתָּ: כב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל
לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־
הָעִיר צוֹעַר: כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא
צֹעַרָה: כד וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה

אונקלוס

(כ) הָא כְּעַן כז קַרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמֵעֲרוֹק לְתַמָּן וְהִיא זְעֵירָא כח אִשְׁתֵּיזֵב כְּעַן כט תַּמָּן הֲלָא זְעֵירָא ל הִיא וְתִתְקַיֵּים נַפְשִׁי: (כא) וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסִיבִית אַפָּךְ אַף לְפִתְגָּמָא הָדֵין בְּדִיל דְּלָא לְמֶהְפַּךְ יַת קַרְתָּא דְּבָעֵיתָא עֲלָהּ לא: (כב) אוֹחֵי אִשְׁתֵּיזֵב לְתַמָּן אֲרֵי לָא אֵיכוּל לְמֶעֱבַד פִּתְגָּמָא עַד מֵיתָךְ לְתַמָּן עַל כֵּן קְרָא שְׁמָא דְּקַרְתָּא צוֹעַר: כג) שִׁמְשָׁא נְפַק עַל אַרְעָא וְלוֹט עָאל לְצוֹעַר: ((כד) וַיְיָ אַמְטַר עַל סְדוֹם וְעַל עֲמוֹרָה

כז. עתה. כח. קטנה. כט. עתה. ל. קטנה. לא. שבקשתי עליו.

רש"י

(כ) **העיר הזאת קרובה** - קרובה ישיבתה, נתיישבה מקרוב, לפיכך לא נתמלאה סאתה עדיין. ומה היא קרידתה, מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו, והיא היתה בשנת מות פלג, ומשם ועד כאן נ"ב שנה, שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם. כילד, פלג מי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה, לא מהם ל"ב כשנולד שרוג, ומשרוג עד שנולד נחור ל' הרי ס"ב, ומנחור עד שנולד תרח כ"ט הרי נ"א, ומשם עד שנולד אברהם ע' הרי קס"א, תן להם מ"ח הרי ר"ט, ואותה שנה היתה שנת הפלגה, וכשנחרבה סדום היה אברהם בן נ"ט שנה, הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב שנה, ונוער איחרה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת, הוא שנאמר אמלטה נא, נא בגימטריא נ"א[ע]: **הלא מצער היא** - והלא עוונותיה מועטין ויכול אתה להניחה ותחי נפשי בה, זהו מדרשו[עא]. ופשוטו של מקרא, הלא עיר קטנה היא ואנשים בה מעט, אין לך להקפיד אם תניחנה ותחי נפשי בה: (כא) **גם לדבר הזה** - לא דיין שאתה ניצול אלא אף כל העיר אניל בגללך: **הפכי** - הופך אני, כמו עַד בֹּאִי (להלן מח ה), אַחֲרֵי רִאִי (נעיל מז יג), מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ (ירמיה לא יט): (כב) **כי לא אוכל לעשות** - זהו עונשן של מלאכים על שאמרו (פסוק יג) כי משחיתים אנחנו ותלו הדבר בעצמן, לפיכך לא זזו משם עד שהוזקקו לומר שאין הדבר ברשותן[עב]: **כי לא אוכל** - לשון יחיד. מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מציל, שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד[עג]: **על כן קרא שם העיר צוער** - על שם וְהוּא מְצֻעָר (נעיל פסוק כ): (כד) **וה' המטיר** - כל מקום שנאמר וה' הוא ודית דינו[עד]: **המטיר על סדום** - בעלות השחר, כמו שנאמר (נעיל פסוק טו) וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה, שעה שהלבנה עומדת בדקיע עם החמה. לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללבנה,

מקורי רש"י

הקדוש ברוך הוא מעשי עם מעשיך, והזכרת עונותי ומת בני. **ע.** עי' שבת (י ע"ב): ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישיבתה קרובה, שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטין. שנאמר הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה, והיא מצער. מאי קרובה, אילימא קרובה דמיקרבא וזוטא, והא קא חזו לה, אלא מתוך שישיבתה קרובה, עונותיה מוצערין. אמר רבי אבין מאי קרא דכתיב אמלטה נא שמה, נ"א בגימטריא חמשין וחד, הוי ושל סדום חמישים ושתים. **עא.** עי' הערה הקודמת. **עב.** עי' בראשית רבה (פרשה נ סי' ט): כי משחיתים אנחנו, ר' לוי בשם רב נחמן מלאכי השרת על ידי שגילו מסטורין של הקב"ה נדחו ממחיצתן מאה ושלשים ושמונה שנה. **עג.** עי' שם (סי' ב): והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש, תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת, ואת אמרת שני, אלא מיכאל אמר בשורתו ונסתלק, גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט. **עד.** עי' בראשית רבה (פרשה נא סי' ב): ר' חלבו בן ר' חילפי בר סמקאיי בשם ר"י בר ר' סימון, וה' המטיר על סדום, זה גבריאל. מאת ה' מן השמים, זה הקב"ה. אר"א, כל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו.

גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃ כה וַיַּהֲפֹךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃ כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח׃ כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃ כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ

אונקלוס

גָּפְרִיתָא וְאֵישָׁתָא מִן קֳדָם[לב] יְיָ מִן שְׁמַיָּא׃ (כה) וַהֲפַךְ יַת קִרְוַיָּא הָאִילֵין וְיַת כָּל מֵישְׁרָא[לג] וְיַת כָּל יַתְבֵי קִרְוַיָּא וְצִמְחָא דְּאַרְעָא׃ (כו) וְאִסְתְּכִיאַת אִתְּתֵיהּ מִבַּתְרוֹהִי וַהֲוַת קָמָא דְּמִלְחָא׃ (כז) וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְּמִשַּׁמֵּשׁ תַּמָּן בְּצִלּוֹ קֳדָם[לד] יְיָ׃ (כח) וְאִסְתְּכִי עַל אַפֵּי סְדוֹם וַעֲמוֹרָה וְעַל כָּל אַפֵּי אַרְעָא

לב. מלפני. לג. המישור. לד. ששימש שם בתפילה לפני.

רש"י

אמר הקדוש ברוך הוא אם אפרע מהם ביום יהיו עובדי לבנה אומרים אילו היה בלילה שהלבנה מושלת לא היינו חרבין, ואם אפרע מהם בלילה יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת לא היינו חרבין, לכך כתיב וכמו השחר עלה ונפרע מהם בשעה שהחמה והלבנה מושלים[עה]: המטיר וגו' גפרית ואש - בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש[עו]: מאת ה' - דרך המקראות לדבר כן, כמו נְשֵׂי לֶמֶךְ (לעיל ד כג) ולא אמר נָשַׁי. וכן אמר דוד קָחוּ עִמָּכֶם אֶת עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם (מלכים א' א לג) ולא אמר מֵעֲבָדַי. וכן אמר אחשורוש בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ (אסתר ח ח) ולא אמר בְּשְׁמִי. אף כאן אמר מאת ד' ולא אמר מאתי: מן השמים - והוא שאמר הכתוב (איוב לו לא) כִּי בָם יָדִין עַמִּים וגו'. כשבא ליסר הבריות מביא עליהם אש מן השמים כמו שעשה לסדום, וכשבא להוריד המן, מן השמים, הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם (שמות טז ד)[עז]: (כה) ויהפך את הערים וגו' - מרבעתם יושבות בסלע אחד והפכן מלמעלה למטה, שנאמר (איוב כח ט) בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ וגו'[עח]: (כו) ותבט אשתו מאחריו - של לוט[עט]: ותהי נציב מלח - במלח חטאה ובמלח לקתה. אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו, אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה בא להנהיג במקום הזה[פ]:

מקורי רש"י

עה. עי' בראשית רבה (פרשה נ סי' יב): מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה וגו'. א"ר לוי, משל למדינה שהיו לה שני פיטרונין, אחד עירוני ואחד בן המדינה, וכעס עליהם המלך ובקש לרדותן. אמר המלך, אם רודה אני אותם בפני בני המדינה עכשיו הן אומרים אלו היה עירוני כאן, היה מתקיים עלינו, ואילו היה בפני עירוני, עכשיו הן אומרין אילו בן המדינה שם היה מתקיים עלינו. כך, לפי שהיו סדומיים מהם עובדים לחמה ומהם עובדים ללבנה, אמר הקב"ה, אם אני רודה אותן ביום, עכשיו הם אומרין אילו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו, אם אני רודה אותם בלילה, עכשיו הם אומרין אילו היתה החמה שם היתה מקיימת עלינו. אלא נקם מהם בששה עשר בניסן, בשעה שהחמה ולבנה עומדים ברקיע. הה"ד, השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה וגו'. **עו.** עי' תרגום יונתן: ומימרא דיי אחית מיטרין דרעוא על סדום ועל עמורה על מנת דיעבדון תתובא ולא עבדו ארום אמרו לא גלי קדם יי עובדין בישיא הא בכן נחתו עליהון כבריתא ואשא מן קדם מימרא דיי מן שמיא. **עז.** עי' מדרש תנחומא (וירא סי' י): וכשבקש הקדוש ברוך הוא, הוציא מן לישראל מן השמים. שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז). וכשבקש, וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש מאת ה' מן השמים. **עח.** עי' בראשית רבה (פרשה נא סי' ד): ויהפוך את הערים האל. רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמן, חמשת הכרכים הללו היו יושבות על צור אחד. שלח מלאך את ידו, והפכן. הה"ד (איוב כח) בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים. תרין אמוראי פליגי, חד אמר בחלמיש של יד, וחד אמר בחלמיש של אצבע קטנה. **עט.** עי' זהר וירא (קח ע"ב): ותבט אשתו מאחריו מאחריה מבעי ליה אלא מבתר שכינתא רבי יוסי אמר מבתריה דלוט דמחבלא אזיל אבתריה וכי אבתריה אזיל והא הוא שדר ליה אלא בכל אתר דהוה אזיל לוט אתעכב מחבלא לחבלא וכל אתר דאזיל כבר ושביק לאחוריה הוה מהפך ליה מחבלא ובגין כך אמר ליה אל תביט אחריך דהא אנא אחבל בתרך ועל דא כתיב ותבט אשתו מאחריו וחמת מחבלא. **תרגום:** "ותבט אשתו מאחוריו", היה צריך לכתוב מאחריה, אלא מאחר השכינה. רבי יוסי אמר, מאחוריו של לוט, שהמשחית הלך אחריו. וכי הלך אחריו, הרי הוא שלח אותו. אלא כל מקום שהלך לוט, התעכב המשחית להשחית, וכל מקום שהלך כבר והשאיר לאחוריו, היה הופך אותו המשחית. ולכן אמר לו "אל תבט אחריך", שהרי אני מחבל אחריך. ועל זה כתוב "ותבט אשתו מאחריו". **פ.** עי' בראשית רבה (פרשה נא סי' ה): ותבט אשתו מאחריו. ר' יצחק אמר שחטאה במלח. באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט, מה היא עושה, הולכת אל כל שכינותיה ואומרת להן תנו לי מלח, שיש לנו אורחים. והיא מכוונת שיכירו בהן אנשי העיר. על כן, ותהי נציב מלח.

הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר
הַכִּבְשָׁן: כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר
וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ
הַהֲפֵכָה בְּהַהְפֵךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן
לוֹט: ל וַיַּעַל לוֹט מִצֹּעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי
בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה
הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו: לא וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־
הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ
כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ: לב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן
וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע: לג וַתַּשְׁקֶיָן
אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הַהוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה
וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ:

נקוד על ו

אונקלוס

דְּמֵשְׁרָא[לה] וַחֲזָא וְהָא סְלִיק תְּנָנָא
דְּאַרְעָא כִּתְנָנָא דְּאַתּוּנָא: (כט) וַהֲוָה
בְּחַבָּלוּת יְיָ יָת קִרְוֵי מֵישְׁרָא[לו]
וּדְכִיר יְיָ יָת אַבְרָהָם וְשַׁלַּח יָת
לוֹט מִגּוֹ הֲפֻכְתָּא כַּד[לז] הָפַךְ יָת
קִירְוַיָּא דַּהֲוָה יָתִיב בָּהֵן לוֹט:
(ל) וּסְלֵיק לוֹט מִצּוֹעַר וִיתֵיב בְּטוּרָא
וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ עִמֵּיהּ אֲרֵי דְּחֵיל
לְמִיתַב בְּצוֹעַר וִיתֵיב בִּמְעַרְתָּא
הוּא וְתַרְתֵּין בְּנָתֵיהּ: (לא) וַאֲמָרַת
רַבְּתָא[לח] לִזְעֵירְתָּא אָבוּנָא סִיב וּגְבַר
לֵית בְּאַרְעָא לְמֵיעַל עֲלָנָא כְּאוֹרַח
כָּל אַרְעָא: (לב) אִיתָא[לט] נַשְׁקֵי
יָת אָבוּנָא חַמְרָא וְנִשְׁכּוּב עִמֵּיהּ
וּנְקַיֵּים מֵאָבוּנָא בְּנִין: (לג) וְאַשְׁקִיאָה
יָת אֲבוּהֶן חַמְרָא בְּלֵילְיָא הוּא
וַעֲלַת רַבְּתָא[מ] וּשְׁכִיבַת עִם אֲבוּהָא
וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבָהּ וּבְמְקִימָהּ:

לה. המישור. לו. המישור. לז. כאשר. לח. הגדולה. לט. בואי. מ. הגדולה.

רש"י

(כח) **קיטור** - תימור של עשן, טורק"ח בלע"ז: **הכבשן** - חפירה ששורפין בה את האבנים לסיד, וכן כל כבשן שבתורה: (כט) **ויזכור אלהים את אברהם** - מהו זכירתו של אברהם על לוט, מזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא ולא גלה הדבר שהיה חס עליו, לפיכך חס הקדוש ברוך הוא עליו בראשית רבה (פנ"א סי' ו)[פא]: (ל) **כי ירא לשבת בצוער** - לפי שהיתה קרובה לסדום: (לא) **אבינו זקן** - ואם לא עכשיו אימתי, שמא ימות או יפסוק מלהוליד: **ואיש אין בארץ** - סבורות היו שכל העולם נחרב, כמו בדור המבול[פב]: (לג) **ותשקין** וגו' - יין נזדמן להן במערה להוציא מהן שני אומות[פג]: **ותשכב את אביה** - ובצעירה כתיב (פסוק לה) **ותשכב עמו**, צעירה לפי שלא פתחה בזנות אלא אחותה למדתה חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה, אבל בכירה שפתחה בזנות פרסמה הכתוב במפורש[פד]: **ובקומה** - של בכירה, נקוד (על וי"ו של ובקומה) (אבות דר"נ פרק מג, סופרים פרק ו), לומר שבקומה ידע ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשתות[פה]. אמר רבי לוי, כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות לסוף מאכילין אותו מבשרו[פו]:

מקורי רש"י

פא. ז"ל: ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם, וישלח את לוט. מה זכירה נזכר לו, שתיקה ששתק לאברהם בשעה שאמר אברהם על שרה אשתו אחותי היא. היה יודע ושותק. **פב.** עי' בראשית רבה (פרשה נא סי' ח): ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן וגו' שהיו סבורות שנתכלה העולם כדור המבול. **פג.** עי' מדרש תנחומא (בשלח פרק יב): ותשקין את אביהן יין בלילה הוא (שם יט) מנין היה להם יין בסעודה, אלא שזמן להם המקום יין. כמה שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד). אם כך זמן הקב"ה למכעיסיו, לעושי רצונו עאכ"ו. **פד.** עי' במדבר רבה (פרשה כ סי' כג): ותאמר הבכירה אל הצעירה לכה נשקה את אבינו יין ונשכבה ויהי ממחרת ותאמר הבכירה אל הצעירה הן שכבתי אמש. למדתה אחותה, ולפיכך חסך הכתוב על הצעירה ולא פירשה, אלא ותשכב עמו. ובגדולה כתיב ותשכב את אביה. **פה.** עי' נזיר (כג ע"א): תנא משום רבי יוסי בר רב חוני, למה נקוד על וי"ו ובקומה של בכירה, לומר שבשכבה לא ידע, אבל בקומה ידע. ומאי הוה ליה למיעבד, מאי דהוה הוה, נפקא מינה דלפניא אחרינא לא איבעי למישתי חמרא. **פו.** עי' מדרש תנחומא (וירא פרק יב): טרם ישכבו ואנשי העיר וגו', ויקראו אל לוט ויאמרו לו איה האנשים, מכאן אתה למד שבשעה שנתפרש מן אברהם, וכתיב בו ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן, זה סדום. ראה לוט שהיו אנשי סדום שטופין בזמה, בחר בסדום להיות עושה כמעשיהן. מנין, שכן הוא אומר להם לאנשי סדום, הנה נא לי שתי בנות וגו'. בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו ליהרג על בנותיו ועל אשתו, והורג או

לד וַיְהִי מִמָּחֳרָת וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה
הֵן־שָׁכַבְתִּי אֶמֶשׁ אֶת־אָבִי נַשְׁקֶנּוּ יַיִן גַּם־
הַלַּיְלָה וּבֹאִי שִׁכְבִי עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע:
לה וַתַּשְׁקֶיןָ גַּם בַּלַּיְלָה הַהוּא אֶת־אֲבִיהֶן יָיִן
וַתָּקָם הַצְּעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ
וּבְקֻמָהּ: לו וַתַּהֲרֶיןָ שְׁתֵּי בְנוֹת־לוֹט מֵאֲבִיהֶן:
לז וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא
אֲבִי־מוֹאָב עַד־הַיּוֹם: לח וְהַצְּעִירָה גַם־הִוא יָלְדָה
בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן־עַמִּי הוּא אֲבִי בְנֵי־עַמּוֹן
עַד־הַיּוֹם: ס כ א וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה
הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין־קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגָר בִּגְרָר:
ב וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֲחֹתִי הִוא
וַיִּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת־שָׂרָה:

אונקלוס

(לד) וַהֲוָה בְּיוֹמָא דְבַתְרוֹהִי וַאֲמַרַת רַבְּתָא[מא] לִזְעֶירְתָּא הָא[מב] שְׁכִיבִית רַמְשָׁא עִם אַבָּא נַשְׁקִינֵיהּ חַמְרָא אַף בְּלֵילְיָא וְעוּלִי שְׁכוּבִי עִמֵּיהּ וּנְקַיֵּים מֵאָבוּנָא בְּנִין: (לה) וְאַשְׁקִיאָה אַף בְּלֵילְיָא הַהוּא יַת אֲבוּהֶן חַמְרָא וְקָמַת זְעֶירְתָּא וּשְׁכִיבַת עִמֵּיהּ וְלָא יְדַע בְּמִשְׁכְּבָהּ וּבִמְקִימָהּ: (לו) וְעַדִּיאוּ תַּרְתֵּין בְּנַת לוֹט מֵאֲבוּהֶן: (לז) וִילֵידַת רַבְּתָא[מג] בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ מוֹאָב הוּא אֲבוּהוֹן דְמוֹאָבָאֵי[מד] עַד יוֹמָא דֵין: (לח) וּזְעֶירְתָּא אַף הִיא יְלֵידַת בַּר וּקְרַת שְׁמֵיהּ בַּר עַמִּי הוּא אֲבוּהוֹן דִּבְנֵי עַמּוֹן עַד יוֹמָא דֵין: (א) וּנְטַל מִתַּמָּן אַבְרָהָם לְאַרַע דָּרוֹמָא[א] וִיתֵיב בֵּין רְקָם[ב] וּבֵין חַגְרָא[ג] וְאִתּוֹתַב בִּגְרָר: (ב) וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אִתְּתֵיהּ אֲחָתִי הִיא וּשְׁלַח אֲבִימֶלֶךְ מַלְכָּא דִּגְרָר וּדְבַר יַת שָׂרָה:

מא. הגדולה. מב. הרי. מג. הגדולה. מד. אביהן של המואבים א. הדרום. ב. רקם. ג. חגר.

רש"י

(לו) ותהרין וגו' - אף על פי שאין האשה מתעברת מביאה ראשונה אלו שלטו בעצמן והוציאו ערותן (ס"א עדותן) לחוץ ונתעברו מביאה ראשונה[פז]: (לז) **מואב** - זו שלא היתה צנועה (פירסמה) [פירשה] שמאביה הוא, אבל צעירה קראתו בלשון נקיה. וקבלה שכר בימי משה, שנאמר בבני עמון (דברים ב יט) וְאַל תִּתְגָּר בָּם, כלל. ובמואב לא הזהיר אלא שלא ילחם בם, אבל לצערן התיר לו[פח]: **כ** (א) **ויסע משם אברהם** - כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם[פט]. דבר אחר, להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו[צ]: (ב) **ויאמר אברהם** - כאן לא נטל רשות אלא על כרחה שלא בטובתה, לפי שכבר לוקחה לבית פרעה על ידי כן[צא]: **אל שרה אשתו** - על שרה אשתו. וכיוצא בו אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן וגו' וְאֶל (מות) חָמִיהָ (שמאול א' ד כא), שניהם בלשון על:

מקורי רש"י

נהרג. וזה מוסר בנותיו להתעולל בהם. א"ל הקב"ה, חייך לעצמך את משמרן ולבסוף תינוקות של בית רבן משחקין וקורין ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. א"ר נחמן, מנין שכל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עבירה סוף מאכילין אותו מבשרו, מלוט. **פז.** עי' בראשית רבה (פרשה מה סי' ד): אמר רבי אלעזר, לעולם אין האשה מתעברת מביאה ראשונה. והכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהן, א"ר תנחומא, שלטו בעצמן והוציאו ערותן ונתעברו כמביאה שניה. **פח.** עי' שם (פרשה נא סי' יא): ותלד הבכירה בן וגו' רבי יודן משם ר' אייבו הבכירה ע"י שביזתה כבוד אביה ואמרה שמו מואב, מאב. אמר הכתוב (דברים ד) אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. מלחמה אי אתה עושה עמהן, אבל אתה מפתק הנהרות שלהן שורף גדישים שלהן באש. אבל הצעירה, ע"י שחסתה על כבוד אביה ואמרה ותקרא שמו בן עמי בן מי שהיה עמי, אמר הכתוב (שם) אל תצורם ואל תתגר בהם כל עיקר. אמר ר"י ב"ר סימון ורבי חנין בשם ר' יוחנן, בנותיו של לוט הולכות לעבור עבירה ונתפקדו. באיזה זכות, בזכות מואב מי אב שנאמר באברהם, כי אב המון גוים נתתיך. **פט.** עי' שם (פרשה נב סי' א): ויסע משם אברהם ארצה הנגב, רבי אבון פתח, ואולם הר נופל יבול וצור יעתק ממקומו (איוב יד). ואולם הר נופל, זה לוט שנפל מהר. וצור זה אברהם. יעתק ממקומו, פנה ממקומו, לפי שחרב מקומה של סדום, פסקו העוברים והשבים, ואמר מה אני מפסיק צדקה מביתי, הלך ונטה לו אהל בגרר. הדא הוא דכתיב, ויסע משם אברהם. **ועיי"ש** (סי' ג): ויסע משם אברהם (שם) חכם לב יקח מצות חכם לב, זה אברהם יקח מצות, לפי שחרב מקומה של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קלורין שלו כלום, אמר מה אני מפסיק צדקה מביתי הלך ונטה לו אהל בגרר. **צ.** עי' שם (סי' ד): ויסע משם אברהם, פנה מפני ריח רע שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו. **צא.** עי' שם: ויאמר אברהם אל שרה אשתו, אחותי היא, ע"כ שלא בטובתה.

ג וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּחֲלוֹם הַלָּיְלָה
וַיֹּאמֶר לוֹ הִנְּךָ מֵת עַל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־לָקַחְתָּ
וְהִוא בְּעֻלַת בָּעַל׃ ד וַאֲבִימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ
וַיֹּאמַר אֲדֹנָי הֲגוֹי גַּם־צַדִּיק תַּהֲרֹג׃ ה הֲלֹא
הוּא אָמַר־לִי אֲחֹתִי הִוא וְהִיא־גַם־הִוא אָמְרָה
אָחִי הוּא בְּתָם־לְבָבִי וּבְנִקְיֹן כַּפַּי עָשִׂיתִי זֹאת׃
ו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָאֱלֹהִים בַּחֲלֹם גַּם אָנֹכִי
יָדַעְתִּי כִּי בְתָם־לְבָבְךָ עָשִׂיתָ זֹאת וָאֶחְשָׂךְ גַּם־
אָנֹכִי אוֹתְךָ מֵחֲטוֹ־לִי עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיךָ
לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃ ז וְעַתָּה הָשֵׁב אֵשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־
נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וֶחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ
מֵשִׁיב דַּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ׃

חסר א

אונקלוס

(ג) וְאָתָא מֵימַר מִן קֳדָם יְיָ לְוַת אֲבִימֶלֶךְ בְּחֶלְמָא דְלֵילְיָא וַאֲמַר לֵיהּ הָא אַתְּ מָאִית עַל עֵיסַק אִיתְּתָא דִּדְבַרְתָּא וְהִיא אִתַּת גְּבָר׳: (ד) וַאֲבִימֶלֶךְ לָא קָרִיב לְוָתָהּ וַאֲמַר יְיָ הֶעָם אַף זַכַּאי תִּקְטוֹל: (ה) הֲלָא הוּא אֲמַר לִי אֲחָתִי הִיא וְהִיא אַף הִיא אֲמַרַת אָחִי הוּא בְּקַשִׁיטוּת׳ לִבִּי וּבְזַכָּאוּת׳ יְדֵי עֲבַדִית דָּא: (ו) וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ בְּחֶלְמָא אַף קֳדָמַי גְּלֵי׳ אֲרֵי בְּקַשִׁיטוּת׳ לִבָּךְ עָבַדְתְּ דָּא וּמְנָעִית אַף אֲנָא יָתָךְ מִלְּמֶחְטֵי קֳדָמַי׳ עַל כֵּן לָא שְׁבַקְתָּךְ לְמִקְרַב לְוָתָהּ: (ז) וּכְעַן אָתֵיב אִתַּת גַּבְרָא אֲרֵי נְבִיָּא הוּא וִיצַלֵּי עֲלָךְ וְתֵיחֵי וְאִם לֵיתָךְ מֵיתִיב דַּע אֲרֵי מֵימַת תְּמוּת אַתְּ וְכָל דִּלָךְ:

ד. דיבור מלפני. ה. ענין. ו. אשת איש.
ז. באמיתות. ח. ובצדקות. ט. גלוי לפני.
י. באמיתות. יא. לפני.

רש"י

(ד) **לא קרב אליה** - המלאך מנעו, כמו שנאמר (להלן פסוק ו) **לא נתתיך לנגע אליה**: **הגוי גם צדיק תהרוג** - אף אם הוא גדיק תהרגנו, שמא כך דרכך לאבד האומות חנם, כך עשית לדור המבול ולדור הפלגה, אף אני אומר שהרגתם על לא דבר כשם שאתה אומר להרגני[צב]: (ה) **גם היא** - לרבות עבדים ושפחות וחמרים שלה, את כולם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא[צג]: **בתם לבבי** - שלא דמיתי לחטוא: **ובנקיון כפי** - נקי אני מן החטא שלא נגעתי בה: (ו) **ידעתי כי בתם לבבך** וגו' - אמת שלא דמית מתחלה לחטוא, אבל נקיון כפיס אין כאן [הדא אמרה משמוש ידיס יש כאן][צד]: **לא נתתיך** - לא ממך היה שלא נגעת בה אלא חשכתי אני אותך מחטוא ולא נתתי לך כח, וכן **ולא נתנו אלהים** (להלן לא ז), **וכן ולא נתנו אביה לבוא** (שופטים טו א)[צה]: (ז) **השב אשת האיש** - ואל תהא סבור שמא תתגנה בעיניו ולא יקבלנה או ישנאך ולא יתפלל עליך[צו]. (אמר לו אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתי בה. אמר לו): **כי נביא הוא** - **ויודע** שלא נגעת בה, לפיכך ויתפלל בעדך[צז]:

מקורי רש"י

צב. עי' פסיקתא רבתי (פרשה מב): והנגלות לפניך גלויים, ולא הייתי מכיר בה שאתה הורגני. ואבימלך לא קרב (שם שם ד) אלא הגוי גם צדיק תהרוג (שם). (דבר אחר) תחילה אתה דורש שהיה [אומר] הגוי גם צדיק אף על פי שאני גוי אני ירא שמים. דבר אחר, הגוי גם צדיק אמר לו אם הורגני אתה, אם גוי תהרוג, גם צדיק. אף דור המבול ודור הפלגה צדיקים היו, אם כן דנת אותם בלא התראה, הגוי גם צדיק תהרוג. דבר אחר הגוי גם צדיק אמר אם גוי תהרוג גם צדיק תהרוג אם הורג אתה לאבימלך הרוג אף לאברהם. למה, א"ר ברכיה הכהן ברבי [אמר] שאלתי אותו מה היא אשתך, אמר אחותי היא. חזרתי ושאלתי אותה, (האשה זאת) [האשתו את], אומרת לאו אלא אחותו אני. אף על פי כן שאלתי לבני ביתו, ואמרו אחותו הוא. הלא הוא אמר לי אחותי היא, והיא גם היא אמרה אחי הוא, כי בתום לבבי [וגו'] עשיתי זאת (שם שם ה'). ולא היא לעצמה אלא והיא אף בני ביתם בתום לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת (שם). **צג.** עי' הערה הקודמת. **צד.** עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז צ): בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת, א"ל, אמת באחד תום יש לך, נקיון כפים אין לך. ממה שהשיבו גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת, הדא אמרה משמוש ידים היה שם. **צה.** עי' בראשית רבה (פרשה נב סי' ז): ויאמר אליו האלהים בחלום גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי, ר"י אומר, מחטוא לי, מחטונך לי. על כן לא נתתיך, משל לגבור רוכב על הסוס, והסוס רץ וראה תינוק אחד מושלך, ומשך הסוס ולא הזיק את התינוק. למי הכל מקלסים, לסוס או לרוכב, לא לרוכב, כך על כן לא נתתיך לנגוע אליה מחטונך לי. יצרך המחטיאך בידי הוא מסור, ואני מנעתיך מלחטוא, משכתיך מן החטא, והשבח שלי הוא ולא שלך. **צו.** עי' שם (סי' ח): ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא. א"ל, מי מפייסו שלא נגעתי בה, א"ל כי נביא הוא, א"ל מי מודיע לכל, א"ל ויתפלל בעדך וחיה, ואם אינך משיב, דע כי מות תמות, מיכן שאין התראה בבני נח. **צז.** עי' הערה הקודמת.

ח וַיַּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו
וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ
הָאֲנָשִׁים מְאֹד: ט וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר לוֹ מֶה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמֶה־חָטָאתִי לָךְ כִּי־
הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים
אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי: י וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
אֶל־אַבְרָהָם מָה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה:
יא וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת
אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי:
יב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־
אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה: יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי
אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר

אונקלוס

(ח) וְאַקְדִּים אֲבִימֶלֶךְ בְּצַפְרָא וּקְרָא לְכָל עַבְדּוֹהִי וּמַלֵּיל יַת כָּל פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵין קֳדָמֵיהוֹן וּדְחִילוּ גּוּבְרַיָּא לַחֲדָא: (ט) וּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ מָה עֲבַדְתְּ לָנָא וּמָה חַבְתִּי לָךְ אֲרֵי אַיְתֵיתָא עֲלַי וְעַל מַלְכוּתִי חוֹבָאָה רַבְּתָא עוֹבָדִין דְּלָא כַשְׁרִין לְאִתְעֲבָדָא[ג] עֲבַדְתְּ עִמִּי: (י) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חָזֵית אֲרֵי עָבַדְתְּ יַת פִּתְגָּמָא הָדֵין: (יא) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרֵי אֲמָרִית לְחוֹד לֵית דַּחַלְתָּא דַיְיָ בְּאַתְרָא הָדֵין וְיִקְטְלוּנַנִי עַל עֵיסַק אִתְּתִי: (יב) וּבְרַם בְּקוּשְׁטָא[ד] אֲחָתִי בַּת אַבָּא הִיא בְּרַם לָא בַת אִמִּי וַהֲוַת לִי לְאִינְתּוּ: (יג) וַהֲוָה כַּד טָעוּ עַמְמַיָּא בָּתַר עוֹבָדֵי יְדֵיהוֹן יָתִי קָרֵיב יְיָ לְדַחַלְתֵּיהּ מִבֵּית אַבָּא[ט] וַאֲמָרִית לָהּ דֵּין טֵיבוּתִיךְ

יב. לפניהם. יג. ראוים להעשות. יד. אבל באמת. טו. כאשר טעו עמים אחרי מעשה ידיהם אותי קרב ה׳ ליראתו מבית אבא.

רש״י

(ט) **מעשים אשר לא יעשו** - מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך, עגירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי וחזנים וחוטם: (יא) **רק אין יראת אלהים** - אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו, או על עסקי אשתו שואלין אותו אשתך היא או אחותך היא[צח]: (יב) **אחותי בת אבי היא** - ובת אב מותרת לבן נח, שאין אבות (לגוי) [לעובדי עבודת אלילים], וכדי לאמת דבריו השיבו כן. ואם תאמר, והלא בת אחיו היתה, בני בניס הרי הם כבניס והרי היא בתו של תרח, וכך אמר לוט כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ (לעיל יג ח)[צט]: **אך לא בת אמי** - הרן מאם אחרת היה: (יג) **ויהי כאשר התעו אותי** וגו׳ - אונקלוס תרגם מה שתרגם, ויש ליישבו עוד דבר דבור על אפניו. כשהוליאני הקדוש ברוך הוא מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום ידעתי שאעבור במקום רשעים ואומר לה זה חסדך: **כאשר התעו** - לשון רבים. ואל תתמה כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים, אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים (שמואל ב׳ ז כג), אֱלֹהִים חַיִּים (דברים ה כג), אֱלֹהִים קְדֹשִׁים (יהושע כד יט). וכל לשון אלהים לשון רבים, וכן וַיַּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף (להלן לט כ), וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (דברים י יז), אֲדֹנֵי הָאָרֶץ (להלן מב ל), וכן בְּעָלָיו עִמּוֹ (שמות כב יד), וְהוּעַד בְּבָעָלָיו (שם כא כט). ואם תאמר מהו לשון התעו, כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה, כמו וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע (להלן כא יד), תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד (תהלים קיט קעו), יִתְעוּ לִבְלִי אֹכֶל (איוב לח מא) יצאו ויתעו לבקש אכלם[ק]:

מקורי רש״י

צח. עי׳ ב״ק (צב ע״א): אמר רבה בר נחמני אמר ר׳ יונתן השב אשת האיש, מכל מקום. ודקא אמרת הגוי גם צדיק תהרוג, הלא הוא אמר לי אחותי היא, והיא גם היא אמרה אחי הוא, נביא הוא וכבר לימד אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו, או על עסקי אשתו שואלין אותו, אשתך היא אחותך היא. מכאן לבן נח שנהרג, שהיה לו ללמוד ולא למד. **צט.** עי׳ סנהדרין (נח ע״ב): ויקח עמרם את יוכבד דודתו, מאי לאו דודתו מן האם, לא, דודתו מן האב. תא שמע, וגם אמנה אחותי בת אבי היא אך לא בת אמי, מכלל דבת האם אסורה. ותסברא, אחותו הואי, בת אחיו הואי. וכיון דהכי הוא, לא שנא מן האב ולא שנא מן האם, שריא. אלא התם הכי קאמר ליה, קורבא דאחות אית לי בהדה מאבא.

ק. עי׳ מסכת סופרים (פרק רביעי משנה ו): כל השמות האמורים באברהם קודש, חוץ מאחד שהוא חול. שנא׳ (שם יח), ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. וי״א [קודש] (שם כ), ויהי כאשר התעו אותי אלהים. ר׳ חנינא אחיו של ר׳ יהושע אומר, קודש. שאלולי אלהים, כבר התעו אותי.

תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא
שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא: יד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ
צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם
וַיָּשֶׁב לוֹ אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ: טו וַיֹּאמֶר
אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ
שֵׁב: טז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף
כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם
לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֶת־כֹּל וְנֹכָחַת: יז וַיִּתְפַּלֵּל
אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־
אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ: יח כִּי־
עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית
אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם: ס

אונקלוס

דְּתַעֲבִידִין עִמִּי לְכָל אַתְרָא דִּנְהַךְ לְתַמָּן אִמְרִי עָלַי אָחִי הוּא: (יד) וּדְבַר אֲבִימֶלֶךְ עָאן וְתוֹרִין וְעַבְדִין וְאַמְהָן וִיהַב לְאַבְרָהָם וְאָתֵיב לֵיהּ יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ: (טו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ הָא אַרְעִי קֳדָמָךְ בִּדְתַקִּין בְּעֵינָךְ תֵּיב: (טז) וּלְשָׂרָה אָמַר הָא יְהָבִית אֶלֶף סַלְעִין דִּכְסַף לְאָחוּךְ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקַר עַיְנִין חֲלַף דִּשְׁלָחִית וּדְבַרְתִּיךְ וַחֲזִית יָתִיךְ וְיַת כָּל דְּעִימִיךְ וְעַל כָּל מָה דְּאָמַרְתְּ אִיתּוֹכַחַת: (יז) וְצַלִּי אַבְרָהָם קָדָם יְיָ וְאָסֵי יְיָ יַת אֲבִימֶלֶךְ וְיַת אִיתְּתֵיהּ וְאַמְהָתֵיהּ וְאִתְרַוְּחוּ: (יח) אֲרֵי מֵיחַד אָחַד יְיָ בְּאַפֵּי כָּל פְּתַח וַלְדָא לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתַּת אַבְרָהָם:

טז. עלי. יז. ב(מקום) שראוי. יח. סלעים. יט. מלבוש של כבוד עינים תמורת זה ששלחתי ולקחתיך וראיתיך ואת כל שעמך, ועל כל מה שאמרת קיבלת תוכחה. כ. לפני. כא. ונתרווחו. כב. לפני.

רש"י

אמרי לי - עלי, וכן וַיִּשְׁאֲלוּ מַגְּשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (להלן כו ז) **על אשתו.** וכן וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות יד ג) **כמו על בני ישראל.** פֶּן יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרַגְתָּהוּ (שופטים ט נד): (יד) **ויתן לאברהם - כדי שיתפייס ויתפלל עליו:** (טו) **הנה ארצי לפניך - אבל פרעה אמר לו** הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ (לעיל יב יט)**, לפי שנתירא שהמצריים שטופי זמה:** (טז) **ולשרה אמר - אבימלך לכבודה כדי לפייסה, הנה עשיתי לך כבוד זה, נתתי ממון לאחיך שאמרת עליו אחי הוא, הנה הממון והכבוד הזה לך כסות עיניים, לכל אשר אתך, יכסו עייניהם שלא יקילוך, שאילו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בה החזירה, עכשיו שהוערכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך ועל ידי נס: ואת כל - ועם כל בני העולם: ונכחת - יהא לך פתחון פה להתוכח ולהראות דברים נכרים הללו.** ולשון הוכחה בכל מקום ברור דברים, ובלע"ז אשפורפי"ר. ואונקלוס תרגם בפנים אחרים, ולשון המקרא כך הוא נופל על התרגום, הנה הוא לך כסות של כבוד על העיניים שלי ששלטו בך ובכל אשר אתך, ועל כן תרגמו וחזית יתיך וית כל דעמך. ויש מדרשי אגדה, אבל ישוב לשון המקרא פירשתי: (יז) **וילדו - כתרגומו** וְאִתְרַוְּחוּ, **נפתחו נקביהם והוליאו והיא לידה שלהם:** (יח) **בעד כל רחם - כנגד כל פתח: על דבר שרה - על פי דבורה של שרה**[קא]:

מקורי רש"י

קא. בראשית רבה (פרשה נב סי' יח): נאמר עצירה בפה, עצירה בגרון, עצירה בעין, עצירה באף, עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה, והכל אומרים על דבר שרה אשת אברהם. אמר ר' ברכיה על דטולמיסן למקרב למסנא דמטרונא, כל אותו הלילה היתה שרה שטוחה על פניה ואומרת רבון כל העולמים אברהם יצא בהבטחה ואני יצאתי באמנה, אברהם חוץ לסירה ואני נתונה בסירה, אמר לה הקדוש ברוך הוא, כל מה שאני עושה, בשבילך אני עושה. והכל אומרים על דבר שרה אשת אברהם, אמר ר' לוי, כל אותו הלילה היה מלאך עומד ומגלב בידו, והיה מתייעץ בשרה, אם אמרת ליה מחי הוה מחי, ואם אמרת ליה שבוק הוה שביק, כל כך למה שהיתה אומרת אשת איש אני ולא היה פורש.

כא א וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר
וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר: ב וַתַּהַר
וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־
דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים: ג וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־
שֵׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק:
ד וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים
כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים: חמישי ה וְאַבְרָהָם
בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ:
ו וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־
הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי: ז וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם

אונקלוס

(א) וַיְיָ דְּכִיר[א] יַת שָׂרָה כְּמָא
דְּאָמַר וְעָבַד יְיָ לְשָׂרָה כְּמָא דְּמַלֵּיל:
(ב) וְעַדְיָאַת וִילִידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם
בַּר לְסֵבְתּוּהִי לְזִמְנָא דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ
יְיָ: (ג) וּקְרָא אַבְרָהָם יַת שׁוּם בְּרֵיהּ
דְּאִתְיְלִיד לֵיהּ דְּיִלִידַת לֵיהּ שָׂרָה
יִצְחָק: (ד) וּגְזַר אַבְרָהָם יַת יִצְחָק
בְּרֵיהּ בַּר תְּמַנְיָא יוֹמִין כְּמָא דְּפַקִּיד
יָתֵיהּ יְיָ: (ה) וְאַבְרָהָם בַּר מְאָה שְׁנִין
כַּד אִתְיְלִיד לֵיהּ יַת יִצְחָק בְּרֵיהּ:
(ו) וַאֲמָרַת שָׂרָה חֲדָוָא[ב] עָבַד לִי יְיָ
כָּל דְּשָׁמַע יֶחְדֵּי לִי[ג]: (ז) וַאֲמָרַת
מָאן מְהֵימָן דְּאָמַר[ד] לְאַבְרָהָם קַיֵּים[ה]

א. זכר. ב. שמחה. ג. ישמח עימי.
ד. נאמן שאמר. ה. קיים [דבריו].

רש"י

כא (א) **וה' פקד את שרה וגו'** - סמך פרשה זו לכאן ללמדך, שכל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה, שנאמר (לעיל כ יז) וַיִּתְפַּלֵּל וגו' וסמיך ליה וַה' פָּקַד אֶת שָׂרָה, שפקד כבר קודם שריפא את אבימלך[קב]: **פקד את שרה כאשר אמר** - בהריון[קג]: **כאשר דבר** - בלידה. והיכן היא אמירה, והיכן הוא דבור, אמירה, וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ וגו' (לעיל יז יט), דבור, היה דבר ה' אל אברם בברית בין הבתרים (לעיל טו ח), ושם נאמר (פסוק ד) לֹא יִירָשְׁךָ זֶה וגו' והביא היורש מן שרה[קד]: **ויעש ה' לשרה כאשר דבר** - לאברהם: (ב) **לזקוניו** - שהיה זיו אקונין שלו דומה לו[קה]: **למועד אשר דבר** - ר' יודן ורבי חמא, רבי יודן אומר מלמד שנולד לתשעה חדשים שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא, ורבי חמא אומר לשבעה חדשים[קו]: **למועד אשר דבר אתו** - דמליל יתיה, את המועד אשר דבר וקבע. כשאמר לו לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ (לעיל יח יד) שרט לו שריטה בכותל, ואמר לו כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד[קז]: (ו) **יצחק לי** - ישמח עלי. ומדרש אגדה, הרבה עקרות נפקדו עמה, הרבה חולים נתרפאו בו ביום, הרבה תפלות נענו עמה, ורב שחוק היה בעולם[קח]: (ז) **מי מלל לאברהם** - לשון שבח וחשיבות, (כמו מִי פָעַל וְעָשָׂה (ישעיה מא ד), מִי בָרָא אֵלֶּה (שם מ כו)), ראו מה הוא ומי הוא (וכמה הוא גדול) שומר הבטחתו, הקדוש ברוך הוא מבטיח ועושה: **מלל** - שינה הכתוב ולא אמר דבר, גימטריא שלו מאה, כלומר לסוף מאה לאברהם[קט]:

מקורי רש"י

קב. עי' בבא קמא (צב ע"א): א"ל רבא לרבה בר מרי, מנא הא מילתא דאמור רבנן כל המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה, א"ל דכתיב וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו. אמר ליה, את אמרת מהתם, ואנא אמינא מהכא, ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו [וגו']], וכתיב, וה' פקד את שרה כאשר אמר וגו', כאשר אמר אברהם אל אבימלך. **קג.** עי' הערה הבאה. **קד.** ילקוט שמעוני תורה (רמז רז): וה' פקד את שרה כאשר אמר והיכן אמר אבל שרה אשתך יולדת וגו', כיוצא בו ויעש ה' לשרה כאשר דבר והיכן דבר ביום ההוא כרת ה' את אברהם.עי' בראשית רבה **קה.** עי' ילקוט שמעוני תורה (רמז צב) בן לזקניו מלמד שהיה זיו איקונין שלו דומה לו. **קו.** עי' בראשית רבה (פרשה נ"ג סי' ו): למועד אשר דבר אתו אלהים, רבי יודן ור' חמא. רבי יודן אמר, לט' חדשים נולד, שלא יהיו אומרין גרוף מביתו של אבימלך. רבי חמא אמר, לשבעה שהם תשעה מקוטעים. רבי הונא בשם רבי חזקיה, בחצות היום נולד. **קז.** מדרש תנחומא וירא (סי' לו): וה' פקד את שרה וגו'. באותו הזמן, למועד אשוב אליך כעת חיה וגו' (בראשית יח יד), זבדי בר לוי אמר שרט לה הקדוש ברוך הוא שריטה על הכותל, אמר לה לכשיבא השמש לכאן תלד, שנאמר ולשרה בן לפיכך ויעש ה' לשרה כאשר דבר. **קח.** עי' ילקוט שמעוני (שם): ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים כל השמע יצחק לי רבי ברכיה בר רבי יהודה בר רבי סימון בשם רבי שמואל בר רבי יצחק, ראובן בשמחה, שמעון מה איכפת ליה, אם שרה נפקדה, אחרות מה איכפת להו. אלא בשעה שנפקדה שרה אמנו הרבה עקרות נפקדו עמה, הרבה חולים נתרפאו עמה, הרבה חרשים נתפקחו עמה, הרבה סומים נתפתחו, הרבה שוטים נשתנו. נאמר כאן עשיה ונאמר להלן והנחה למדינות עשה מה עשיה הנאמר להלן נתן דרוריה לעולם אף עשיה הנאמר כאן נתן דרוריה לעולם. **קט.** עי' בראשית רבה (פרשה נג סי' ט): ותאמר מי מלל לאברהם היניקה

אונקלוס

הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו: ח וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק: ט וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק: י וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק:

דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אֲרֵי יְלֵידַית בַּר לְסֵיבְתּוֹהִי: (ח) וּרְבָא רַבְיָא וְאִיתְחֲסִילוּ וַעֲבַד אַבְרָהָם מִשְׁתַּיָא רַבָּא בְּיוֹמָא דְּאִיתְחֲסִילוּ יַת יִצְחָק: (ט) וַחֲזַת שָׂרָה יַת בַּר הָגָר מִצְרֵיתָא דִּילֵידַת לְאַבְרָהָם מְחָאִיךְ[ח]: (י) וַאֲמַרַת לְאַבְרָהָם תָּרֵיךְ אַמְתָא הָדָא וְיַת בְּרָהּ אֲרֵי לָא יִירַת בַּר אַמְתָא הָדָא עִם בְּרִי עִם יִצְחָק:

ו. ונגמר. ז. ונגמר. ח. מלגלג.

רש"י

היניקה בנים שרה - ומהו בנים לשון רבים, כיוס המשתה הביאו השרות בניהן עמהן והיניקה אותם, שהיו אומרות לא ילדה שרה אלא אסופי הביאה מן השוק[קי]: (ח) **ויגמל** - לסוף כ"ד חודש[קיא]: **משתה גדול** - שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך[קיב]: (ט) **מצחק** - לשון עבודה זרה, כמו שנאמר (שמות לב ו) וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק. דבר אחר, לשון גילוי עריות, כמה דתימא (להלן לט יז) לְצַחֶק בִּי. דבר אחר, לשון רציחה כמו יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וגו' (שמואל ב' ב

יד)[קיג]: (י) **עם בני** וגו' - מתשובת שרה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני אתה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, ואומר אני בכור ונוטל פי שנים, ויוצאים לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים, כמה דתימא (משלי כו יח-יט) כְּמִתְלַהְלֵהַּ הַיֹּרֶה זִקִּים וגו' וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי[קיג]: **עם בני עם יצחק** - מכיון שהוא בני אפילו אם אינו הגון כיצחק, או הגון כיצחק אפילו אינו בני אין זה כדאי לירש עמו, קל וחומר עם בני עם יצחק ששתיהן בו[קיג]:

מקורי רש"י

בנים שרה, ר' פנחס משום רבי חלקיה, מי אמר, מי דבר אין כתיב כאן, אלא מי מלל, רמזו שהוא מוליד למאה שנה מנין מל"ל. **קי.** פסיקתא רבתי (פיסקא מג): בשעה שילדה שרה את יצחק היו אומות העולם אומרים בנה של שפחה הוא ועושה היא עצמה כאילו היא מניקה אותו, באותה השעה אמר לה שרה מה את עומדת, אין השעה הזו של צניעות, אלא עמדי והפריע עצמך בשביל קדושת השם, עמדה שרה והפריעה עצמה, והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים כמה שכתב ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה, אמר רבי פנחס הכהן בן חמא בשמות רבה חלקיה קמתו של אברהם הובישה ונעשת מלילות מי מלל לאברהם, והיו אומות העולם מביאים את בניהם אצל שרה שתניק אותם, לקיים מה שנאמר הניקה בנים שרה, ויש מהם שהיו מביאים את בניהם באמת שתניק אותם, ויש מהם שהיו מביאים את בניהם לבדוק, אילו ואילו לא הפסידו, א"ר לוי אילו שבאו באמת נתגיירו, זהו שאמר הניקה בנים שרה, מהו הניקה בנים, שנתבנו בישראל, ואילו שבאו לבדוק אותה, אמרו רבותינו נתגדלו בעולם הזה פרוקופאות, וכל גרים המתגיירים בעולם וכל יראי שמים שיש בעולם מן אותם שינקו מן חלב של שרה, הוי אם הבנים שמחה זו שרה. **קיא.** עי' בראשית רבה (פרשה נג סי' י): ויגדל הילד ויגמל, ר' הושעיה רבה אמר נגמל מיצר הרע, רבנן אמרי נגמל מחלבו. **קיב.** עי' מדרש תנחומא (סי' כג): ויעש אברהם משתה גדול (בראשית כא ח), מהו גדול, מלמד שהיו שם שם ועבר ואבימלך. **ועי** בראשית רבה (פרשה נג סי' י): ויעש אברהם משתה גדול. רבי יודא ב"ר סימון אמר גדול עולמים היה שם, רבי יודן בר מספרתא אמר, (אסתר ב) ויעש המלך משתה גדול, גדולי עולם היו שם. הדא הוא דכתיב (דברים ל) כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב בימי מרדכי ואסתר כאשר שש על אבותיך בימי אברהם יצחק ויעקב אמר רבי יהודה בר' סימון משתה גדול משתה גדולים עוג וכל גדולים עמו היו שם. **קיג.** עי' שם (סי' יא): ותרא שרה את בן הגר המצרית, אמר רבי שמעון בן יוחאי, רבי עקיבא היה אומר בו דבר לגנאי, ואני אומר בו דבר לשבח. דרש רבי עקיבא (בראשית כא), ותרא שרה וגו'. אין מצחק אלא גלוי עריות, היך מד"א (שם לט) בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי. מלמד שהיתה אמנו שרה רואה אותו לישמעאל מכביש גנות, וצד נשי אנשים ומענה אותן. תני רבי ישמעאל אומר אין הלשון הזה של צחוק אלא עבודת כוכבים, שנאמר (שמות לב) וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק, מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה בימוסיות וצד חגבים ומקריב עליהם. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אין הלשון הזה צחוק אלא לשון שפיכות דמים, היך מה דאת אמר (שמואל ב ב) יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו. רבי עזריה משום רבי לוי אמר, אמר ליה ישמעאל ליצחק, נלך ונראה חלקינו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק ועושה עצמו כאילו מצחק. הדא הוא דכתיב (משלי כב) כמתלהלה היורה זקים וגו' כן איש רמה את רעהו ואומר הלא מצחק אני. ואומר אני בו דבר לשבח, אין לשון הזה של צחוק אלא לשון ירושה, שבשעה שנולד אבינו יצחק היו הכל שמחים. אמר להם ישמעאל, שוטים אתם, אני בכור ואני נוטל פי שנים, שמתשובת אמנו שרה לאברהם כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, אתה למד כי לא יירש עם בני, אפי' שאינו יצחק, ועם יצחק אע"פ שאינו בני, קל וחומר עם בני עם יצחק.

יא וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת
בְּנוֹ: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע
בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר
אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ
זָרַע: יג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי
זַרְעֲךָ הוּא: יד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם | בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־
לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ
וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר
שָׁבַע: טו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־
הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם: טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ
מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה
בְּמוֹת הַיֶּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְ:

אונקלוס

(יא) וּבְאֵישׁ פִּתְגָּמָא לַחֲדָא בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק בְּרֵיהּ: (יב) וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם לָא יַבְאִישׁ בְּעֵינָךְ עַל עוּלֵימָא וְעַל אַמְתָּךְ כֹּל דְּתֵימַר לָךְ שָׂרָה קַבֵּיל מִנַּהּ אֲרֵי בְּיִצְחָק יִתְקְרוּן לָךְ בְּנִין: (יג) וְאַף יַת בַּר אַמְתָּא לְעַמָּא אֶשַׁוּינֵיהּ אֲרֵי בְּרָךְ הוּא: (יד) וְאַקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וּנְסִיב לַחֲמָא וְרוּקְבָא דְּמַיָּא וִיהַב לְהָגָר שַׁוֵּי עַל כַּתְפָּהּ וְיַת רַבְיָא וְשַׁלְחָהּ וַאֲזָלַת וְטָעַת בְּמַדְבְּרָא בְּאֵר שָׁבַע: (טו) וּשְׁלִימוּ מַיָּא מִן רוּקְבָא וּרְמַת יַת רַבְיָא תְּחוֹת חָד מִן אִילָנָיָא: (טז) וַאֲזָלַת וִיתֵיבַת לָהּ מִקֳּבֵיל אַרְחֵיקַת כְּמֵיגַד בְּקַשְׁתָּא אֲרֵי אֲמָרַת לָא אֶחֱזֵי בְּמוֹתֵיהּ דְּרַבְיָא וִיתֵיבַת מִקֳּבֵיל מִנֶּגֶד וְנָרִימַת יַת אִלְנוּתָהּ וּבְכָת:

רש"י

(יא) **על אודות בנו** - ששמע שיצא לתרבות רעה[קטז]. ופשוטו, על שאמרה לו לשלחו: (יב) **שמע בקלה** - (בקול רוח הקדש שבה) למדנו שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות[קיז]: (יד) **לחם וחמת מים** - ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו על שיצא לתרבות רעה[קיח]: **ואת הילד** - אף הילד שם על שכמה, שהכניסה בו שרה עין רעה ואחזתו חַמָּה ולא יכול לילך ברגליו[קיט]: **ותלך ותתע** - חזרה לגלולי בית אביה[קכ]: (טו) **ויכלו המים** - לפי שדרך חולים לשתות הרבה[קכא]: (טז) **מנגד** - מרחוק[קכב]: **כמטחוי קשת** - כשתי טיחות[קכג], והוא לשון יריית חץ. בלשון משנה שהטיח באשתו (יבמות ל ע"ב), על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר, היה לו לכתוב כמטחי קשת, משפט הוי"ו ליכנס לכאן, כמו בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע (שה"ש ב יד), מגזרת וְהָיָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּג (ישעיה יט יז), ומגזרת יחוגו וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר (תהלים קז מ). וכן קַלְוֵי אָרֶץ (שם סה ו) מגזרת קלה: **ותשב מנגד** - כיון שקרב למות הוסיפה להתרחק:

מקורי רש"י

קטז. עי' מדרש תנחומא (שמות סי' א): מהו וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (שם כא), שיצא לתרבות רעה. אתה מוצא כשגדל ישמעאל, ישב בפרשת דרכים והיה מלסטם את הבריות. שנאמר והוא יהיה פרא אדם ידו בכל. **קיז.** עי' שם: כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, מכאן אתה למד שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות. **קיח.** עי' שמות רבה (פרשה א סי' א): וישכם אברהם בבקר ויקח לחם וחמת מים. ללמדך שהיה שונא לישמעאל על שיצא לתרבות רעה, ושלחו הוא ואמו הגר ריקם. **קיט.** עי' בראשית רבה (פרשה נג סי' יג): ואת הילד. בן כ"ז שנים, ואת אמרת שם על שכמה, אלא מלמד שהכניסה בו [שרה] עין רעה, ונכנסה בו חמה ואכאבית. תדע לך שכן, דכתיב ויכלו המים מן החמת, שכן דרך החולה להיות שותה הרבה ובכל שעה. **קכ.** עי' פרקי דרבי אליעזר (פרק ל): ותלך ותתע, אין ותתע אלא עבודה זרה, דכתיב בה הבל המה מעשה תעתעים. **ועי'** זהר השמטות ח"ג (רנה ע"ב): מה עשתה, כיון שראתה עצמה יוצאת מרשותו של אברהם, חזרה לקלקולה. דכתיב ותלך ותתע. מהו ותתע, שתעתעה אחר עבודת כו"ם, וגלולי בית אביה כתיב. הלא ותתע, וכתיב התם הבל המה מעשה תעתועים. **קכא.** עי' לעיל הערה קיט. **קכב.** עי' בראשית רבה (פרשה נג סי' יג): ותלך ותשב לה מנגד, נאמר כאן ותשב לה מנגד, ולהלן הוא אומר (במדבר ב) מנגד סביב לאהל מועד, הרחק הכא את אומר הרחק כמטחוי קשת, ולהלן את אמר (יהושע ג) אך רחוק יהיה ביניכם وביניו כאלפים אמה במדה הא למדנו נגד מנגד, ורחוק מרחוק. **קכג.** עי' שם: א"ר יצחק, כמטחוי קשת, שני טווחים בקשת מיל. א"ר ברכיה, כמטחת דברים כלפי מעלה. אמרה, אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך וגו' עכשיו הוא מת בצמא.

יז וַיִּשְׁמַ֣ע אֱלֹהִים֮ אֶת־ק֣וֹל הַנַּ֒עַר֒ וַיִּקְרָא֩ מַלְאַ֨ךְ
אֱלֹהִ֤ים ׀ אֶל־הָגָר֙ מִן־הַשָּׁמַ֔יִם וַיֹּ֥אמֶר לָ֖הּ מַה־
לָּ֣ךְ הָגָ֑ר אַל־תִּ֣ירְאִ֔י כִּֽי־שָׁמַ֧ע אֱלֹהִ֛ים אֶל־ק֥וֹל
הַנַּ֖עַר בַּאֲשֶׁ֥ר הוּא־שָֽׁם׃ יח ק֤וּמִי שְׂאִ֣י אֶת־
הַנַּ֔עַר וְהַחֲזִ֥יקִי אֶת־יָדֵ֖ךְ בּ֑וֹ כִּֽי־לְג֥וֹי גָּד֖וֹל אֲשִׂימֶֽנּוּ׃
יט וַיִּפְקַ֤ח אֱלֹהִים֙ אֶת־עֵינֶ֔יהָ וַתֵּ֖רֶא בְּאֵ֣ר מָ֑יִם
וַתֵּ֜לֶךְ וַתְּ֗מַלֵּ֤א אֶת־הַחֵ֙מֶת֙ מַ֔יִם וַתַּ֖שְׁקְ אֶת־
הַנָּֽעַר׃ כ וַיְהִ֣י אֱלֹהִ֛ים אֶת־ הַנַּ֖עַר וַיִּגְדָּ֑ל וַיֵּ֨שֶׁב֙
בַּמִּדְבָּ֔ר וַיְהִ֖י רֹבֶ֥ה קַשָּֽׁת׃ כא וַיֵּ֖שֶׁב בְּמִדְבַּ֣ר
פָּארָ֑ן וַתִּקַּח־ל֥וֹ אִמּ֛וֹ אִשָּׁ֖ה מֵאֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ פ

אונקלוס

(יז) וּשְׁמִיעַ קֳדָם[יא] יְיָ יַת קָלֵיהּ דְּרַבְיָא
וּקְרָא מַלְאָכָא דַּיְיָ לְהָגָר מִן שְׁמַיָּא
וְאָמַר לָהּ מַה לִיךְ הָגָר לָא תִדְחָלִין
אֲרֵי שְׁמִיעַ קֳדָם[יב] יְיָ לְקָלֵיהּ[יג] דְּרַבְיָא
בְּאָתַר דְּהוּא תַמָּן׃ (יח) קוּמִי טוּלִי יַת
רַבְיָא וְאַתְקִיפִי יַת יְדֵיךְ בֵּיהּ אֲרֵי
לְעַם סַגִּי אֲשַׁוִּינֵיהּ׃ (יט) וּגְלָא[יד] יְיָ יַת
עֵינָהָא וַחֲזַת בֵּירָא דְמַיָּא וַאֲזָלַת
וּמְלַת יַת רוּקְבָא מַיָּא וְאַשְׁקִיאַת יַת
רַבְיָא׃ (כ) וַהֲוָה מֵימְרָא דַּיְיָ[טו]
בְּסַעֲדֵיהּ[טז] דְּרַבְיָא וּרְבָא וִיתֵיב
בְּמַדְבְּרָא וַהֲוָה רָבֵי[יז] קַשְׁתָּא׃
(כא) וִיתֵיב בְּמַדְבְּרָא דְפָארָן וּנְסֵיבַת[יח]
לֵיהּ אִמֵּיהּ אִתְּתָא מֵאַרְעָא דְמִצְרָיִם׃

יא. ונשמע לפני. יב. נשמע לפני. יג. קולו.
יד. וגילה. טו. דבר ה׳. טז. בעזרתו של.
יז. גדל (להיות קַשָּׁת). יח. ונישא.

רש״י

(יז) **את קול הנער** - מכאן שיפה תפלת החולה מתפלת אחרים עליו והיא קודמת להתקבל[קכד]: **באשר הוא שם** - לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות. לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים, רבונו של עולם מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר, והוא משיבם, עכשיו מה הוא צדיק או רשע, אמרו לו, צדיק (ר״ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו״ק), אמר להם, לפי מעשיו של עכשיו אני דנו. וזהו באשר הוא שם[קכה]. והיכן המית את ישראל בצמא, כשהגלם נבוכדנצר, שנאמר (ישעיה כא יג-יד) מַשָּׂא בַּעֲרָב וגו׳ לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מַיִם וגו׳, כשהיו מוליכין אותם אצל ערביים היו ישראל אומרים לשוביהם בבקשה מכם הוליכונו אצל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו, שנאמר (שם שם יג) אֹרְחוֹת דְּדָנִים, (אל תקרי דדנים אלא דודים), ואלו יוצאים לקראתם ומביאין להם בשר ודג מלוח ונודות נפוחים, כסבורים ישראל שהם מלאים מים, וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו הרוח נכנסת בגופו ומת[קכו]: (כ) **רובה קשת** - יורה חצים בקשת[קכז]: **קשת** - על שם האומנות, כמו חַמָּר גַּמָּל צַיָּד, לפיכך השי״ן מודגשת. היה יושב במדבר ומלסטם את העוברים, הוא שנאמר (לעיל טז יב) יָדוֹ בַכֹּל וגו׳: (כא) **מארץ מצרים** - ממקום גדוליה, שנאמר (לעיל טז א) וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וגו׳. היינו דאמרי אינשי, זרוק חוטרא לאוירא אעיקריה קאי[קכח]:

מקורי רש״י

קכד. עי׳ שם (סי׳ יד): באשר הוא שם, בזכות עצמו. יפה תפלת החולה לעצמו יותר מכל. **קכה.** עי׳ שם: באשר הוא שם, אמר רבי סימון, קפצו מלאכי השרת לקטרגו. אמרו לפניו, רבון העולמים, אדם שהוא עתיד להמית את בניך בצמא, אתה מעלה לו באר, אמר להם עכשיו מה הוא, צדיק או רשע, אמרו לו צדיק. אמר להם, איני דן את האדם אלא בשעתו. **קכו.** עי׳ איכה רבה (פרשה ב סי׳ ד): שמונים אלפים פרחי כהונה בקעו בחיילותיו של נבוכדנאצר ובידן מגיני זהב, הלכו להם אצל ישמעאלים והוציאו להם מיני מלוחים ונודות מנופחות. אמרו להם נשתה קדמיי, אמרו להן, אכלו קדמיי, ולבתר כן אתון שתיין, מן דאכלון הוה נסיב כל חד וחד מינייהו זיקא ויהב ליה בפומיה והוה רוחא עליל בכריסה ובקעה ליה. הה״ד משא בערב ביער בערב תלינו ארחות דודנים לקראת צמא התיו מים יושבי ארץ תימא בלחמו קדמו נודד (ישעיה כ״א), מי נתון ביער הלבנון בערב תלינו, אלא ארחות דדנים, ארחהון דבני דדנייא עבדין כן. וכי כן עבד אבוהון לאבוכון, מה כתיב באבוכון, ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת מים ותשק את הנער, ואתם לא קיימתם, לקראת צמא התיו מים. **קכז.** עי׳ בראשית רבה (פרשה נג סי׳ טו): ויהי רובה קשת, רבה וקשיותו עמו [נ״א רבה וקשיותו אמו]. רבה מתלמד בקשת, רבה על כל המורים בקשת. **קכח.** עי׳ שם: וישב במדבר פארן, אמר רבי יצחק, זרוק חוטרא לאוירא ועל עיקריה הוא קאים. כך, לפי שכתוב ולה שפחה מצרית ושמה הגר, לפיכך ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים.

ששי כב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ
וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים
עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה: כג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה
לִּי בֵאלֹהִים הֵנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי
כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־
הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ: כד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי
אִשָּׁבֵעַ: כה וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־
אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ:
כו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי
לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם: כז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן
וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית:
כח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדָּהֶן:
כט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה
שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה:
ל וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר
תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת:

אונקלוס

(כב) וַהֲוָה בְּעִידְנָא הַהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ לְאַבְרָהָם לְמֵימָר מֵימְרָא דַיְיָ בְּסַעֲדָךְ[יט] בְּכֹל דְּאַתְּ עָבֵיד: (כג) וּכְעַן קַיֵּים לִי בְּמֵימְרָא דַיְיָ הָכָא דְּלָא[כ] תְּשַׁקַּר בִּי וּבִבְרִי וּלְבַר בְּרִי כְּטִיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבֵיד עִמִּי וְעִם אַרְעָא דְּאִתּוֹתַבְתָּא בָּהּ: (כד) וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲנָא אֲקַיֵּים[כא]: (כה) וְאוֹכַח אַבְרָהָם יַת אֲבִימֶלֶךְ עַל עֵיסַק בֵּירָא דְּמַיָּא דְּאָנְסוּ[כב] עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ: (כו) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לָא יְדָעִית מָאן עָבַד יַת פִּתְגָמָא הָדֵין וְאַף אַתְּ לָא חַוִּיתָ לִי וְאַף אֲנָא לָא שְׁמָעִית אֶלָּהֵין יוֹמָא דֵין: (כז) וּדְבַר אַבְרָהָם עָאן וְתוֹרִין וִיהַב לַאֲבִימֶלֶךְ וּגְזָרוּ תַּרְוֵיהוֹן קְיָם: (כח) וַאֲקִים אַבְרָהָם יַת שְׁבַע חוּרְפַּן דְּעָן בִּלְחוֹדֵיהֶן: (כט) וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אִינוּן שְׁבַע חוּרְפַּן אִילֵין דַּאֲקִימְתָּא בִּלְחוֹדֵיהֶן: (ל) וַאֲמַר אֲרֵי יַת שְׁבַע חוּרְפַּן תְּקַבֵּיל מִן יְדִי בְּדִיל דִּתְהֵי לִי לְסַהֲדוּ[כג] אֲרֵי חֲפָרִית יַת בֵּירָא הָדֵין:

יט. דבר ה׳ בעזרתך. כ. תכרות לי ברית בדבר ה׳ כאן שלא. כא. אכרות ברית. כב. שאנסו. כג. לעדות.

רש״י

(כב) **אלהים עמך** - לפי שרמו שיצא משכונת סדום לשלום, ועם המלכים נלחם ונפלו בידו, ונפקדה אשתו לזקוניו[קכט]: (כג) **ולניני ולנכדי** - עד כאן רחמי האב על הבן[קל]: **כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי** - שאמרתי לך (לעיל כ טו) הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ[קלא]: (כה) **והוכח** - נתוכח עמו על כך: (ל) **בעבור תהיה לי** - זאת: **לעדה** - לשון עדות, לשון של נקבה, כמו וְעֵדָה הַמַּגֵּפָה (להלן לא נב): **כי חפרתי את הבאר** - מריבים היו עליה רועי אבימלך ואומרים אנחנו חפרנוה. אמרו ביניהם, כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא, ועלו לקראת אברהם[קלב]:

מקורי רש״י

קכט. עי׳ שם (פרשה נד סי׳ ב): אלהים עמך, לפי שהיו אומות העולם אומרין, אילו היה צדיק לא היה מוליד, אתמהא, כיון שהוליד אמרו לו, אלהים עמך. ואילו היה צדיק לא היה שומע לקול אשתו, וכיון שנאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, אמרו לו אלהים עמך. ואילו היה צדיק לא היה דוחה את בנו בכורו. כיון שראו את מעשיו, אמרו לו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה. ד״א, לפי שחרבו מקומות של סדום ופסקו העוברים והשבים ולא חסר קלורין שלו כלום, לפיכך אלהים עמך בכל אשר אתה עושה.

קל. עי׳ שם: הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד כאן רחמי האב על הבן א״ר אבא עד כאן לאחים השותפין. א״ר יוסי בר חנינא כתיב ואויבי חיים עצמו (תהלים לח), מה שניתן לאברהם לשבע דורות, ניתן לאבימלך לשלשה. למה לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, שעדיין נכדו קיים. **קלא.** עי׳ בראשית רבה שם: קיים כחסד אשר עשיתי עמך מה חסד עשה לו אלא שאמר לו הנה ארצי לפניך ואעפ״כ לא קבל עליו. **קלב.** עי׳ שם (סי׳ ה): ויאמר כי את שבע כבשות וגו׳. רבנן ורבי יצחק בן חקורה, רבנן אמרי, רועיו

לא עַל־כֵּן קָרָא לַמָּקוֹם הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע כִּי שָׁם
נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם: לב וַיִּכְרֹתוּ בְרִית בְּבְאֵר שָׁבַע
וַיָּקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ וַיָּשֻׁבוּ אֶל־אֶרֶץ
פְּלִשְׁתִּים: לג וַיִּטַּע אֵשֶׁל בְּבְאֵר שָׁבַע וַיִּקְרָא־
שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם: לד וַיָּגָר אַבְרָהָם
בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים: פ שביעי כב א וַיְהִי

אונקלוס

(לא) עַל כֵּן קְרָא לְאַתְרָא הַהוּא בְּאֵר שָׁבַע אֲרֵי תַמָּן קַיְּימוּ[כד] תַּרְוֵיהוֹן: (לב) וּגְזָרוּ קְיָם בִּבְאֵר שָׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חֵילֵיהּ וְתָבוּ לְאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי: (לג) וּנְצֵיב נִצְבָּא[כה] בִּבְאֵר שָׁבַע וְצַלִּי תַמָּן בִּשְׁמָא דַיְיָ[כו] אֱלָהָא דְעַלְמָא: (לד) וְאִתּוֹתַב אַבְרָהָם בְּאַרַע פְּלִשְׁתָּאֵי יוֹמִין סַגִּיאִין: (א) וַהֲוָה

כד. כרתו ברית. כה. והעמיד עמוד. כו. והתפלל שם בשם ה׳.

רש״י

(לג) **אשל** - רב ושמואל, חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה, וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומצינו לשון נטיעה באהלים, שנאמר (דניאל יא מה) וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפְּדְנוֹ[קלג]: **ויקרא שם** וגו׳ - על ידי אותו אשל נקרא שמו של הקדוש ברוך הוא אלוה לכל העולם. לאחר שאוכלים ושותים אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו, שבורים אתם שמשלי אכלתם משל מי שאמר והיה העולם אכלתם[קלד]: (לד) **ימים רבים** - מרובים על של חברון, בחברון עשה כ״ה שנה וכאן כ״ו. שהרי בן ע״ה שנה היה בצאתו מחרן, אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא שלא מצינו קודם לכן שנתישב אלא שם, שבכל מקומותיו היה כאורח חונה ונוסע והולך, שנאמר (נעיל יב ו, ח, י) וַיַּעְבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם, וַיִּעְתֵּק מִשָּׁם, וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה, ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים, שהרי שלחו פרעה, מיד וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו (נעיל יג ג) עד וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן (שם פסוק יח), שם ישב עד שנהפכה סדום, מיד וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָם (נעיל כ ח) מפני בושה של לוט, ובא לארץ פלשתים, ובן ל״ט שנה היה, שהרי בשלישי למילתו באו אצלו המלאכים, הרי כ״ה שנה. וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשונים, ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם, ועל כרחך אינם יתרים יותר משנה, הרי כ״ו שנה. מיד יצא משם וחזר לחברון, ואותה שנה קדמה לפני עקידתו של יצחק י״ב שנים. כך שנויה בסדר עולם (פרק ח)[קלה]:

מקורי רש״י

של אברהם היו מדיינים עם רועיו של אבימלך. רועי אברהם אומרים לנו הבאר, ואלו אומרים לנו הבאר. אמרו להם רועי אברהם, כל מי שהמים עולים להשקות את צאנו, שלו היא הבאר. כיון שראו המים צאנו של אברהם אבינו, מיד עלו. אמר לו הקב״ה, את סימן לבניך, מה את, כיון שראו המים את צאנך, מיד עלו, אף בניך, כיון שהבאר רואה אותן, מיד יהא עולה. הה״ד (במדבר כא) אז ישיר ישראל את השירה הזאת וגו׳, אמר להם ר׳ יצחק בר חקורה עוד מן אתרה לית היא חסירה בעבור היתה לי לעדה אין כתיב כאן, אלא בעבור תהיה לי לעדה. **קלג.** עי׳ שם (סי׳ ו): ויטע אשל בבאר שבע וגו׳ רבי יהודה ורבי נחמיה. רבי יהודה אמר, אשל פרדס, שאל מה תשאל תאנים וענבים ורמונים. ר׳ נחמיה אמר, אשל פונדיק, שאל מה תשאל עיגולא קופר חמר ביעין. **ועי׳** סוטה (י ע״א): ויטע אשל בבאר שבע, אמר ריש לקיש מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים, רבי יהודה ורבי נחמיה. חד אמר פרדס, וחד אמר פונדק. בשלמא למ״ד פרדס, היינו דכתיב ויטע. אלא למ״ד פונדק, מאי ויטע כדכתיב ויטע אהלי אפדנו וגו׳. **קלד.** עי׳ שם: פונדק מאי ויטע כדכתיב ויטע אהלי אפדנו וגו׳ ויקרא שם בשם ה׳ אל עולם אמר ריש לקיש אל תיקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקדוש ברוך הוא בפה כל עובר ושב כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם משל אלהי עולם אכלתם הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם. **קלה.** ז״ל: אבינו אברהם היה בפלגה בין מ״ח שנה, אמר רבי יוסי נביא גדול היה עבר שקרא שם בנו פלג ברוח הקודש, שנאמר כי בימיו נפלגה הארץ וגו׳ (שם בראשית פ״י כה), אם בתחלת ימיו, והלא יקטן אחיו היה קטן ממנו והוליד י״ג משפחות ונתפלגו, ואם באמצע ימיו והלא לא בא לסתום אלא לפרש, הא אינו אומר כי בימיו נפלגה הארץ אלא בסוף ימיו, אברהם אבינו היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן ע׳ שנה, שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו׳ (שמות יב מא), לאחר שנדבר עמו ירד לחרן ועשה שם חמש שנים, שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן (בראשית יב ד), נמצא מן הפלגה ועד שיצא אברהם אבינו מחרן כ״ז שנים הן, הן שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעמר ושלש עשרה שנה מרדו, ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר אותה השנה שיצא בה אבינו אברהם מחרן היא היתה שנת הרעב, וירד למצרים ועשה שם שלשה חדשים, ועלה ובא וישב באלני ממרא אשר בחברון, והיא השנה שכבש בה את המלכים, ועשה שם עשר שנים עד שלא נשא את הגר, שנאמר ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען וגו׳ (בראשית טז ג), וכתיב ואברם בן שמנים שנה ושש שנים בלדת הגר את ישמעאל (בראשית טז טז), נמצא ישמעאל גדול מיצחק י״ד שנה, נמצא מן הפלגה ועד שנולד אבינו יצחק נ״ב שנה, ישיבתה של סדם נ״א שנה, מהן שלוה

אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהָאֱלֹהִים נִסָּה אֶת־אַבְרָהָם
וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי: ב וַיֹּאמֶר
קַח־נָא אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ אֲשֶׁר־אָהַבְתָּ אֶת־
יִצְחָק וְלֶךְ־לְךָ אֶל־אֶרֶץ הַמֹּרִיָּה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם
לְעֹלָה עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ:

אונקלוס

בָּתַר פִּתְגָמַיָּא הָאִילֵין וַיְיָ נַסִּי יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵיהּ אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא אֲנָא: (ב) וַאֲמַר דְּבַר כְּעַן[א] יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ דְּרָחֲמְתָּ יַת יִצְחָק וְאִיזֵיל לָךְ לְאַרְעָא פּוּלְחָנָא[ב] וְאַסְקֵיהּ קָדָמַי[ג] תַּמָּן לַעֲלָתָא עַל חַד מִן טוּרַיָּא דְּאֵימַר לָךְ:

א. עתה. ב. העבודה. ג. לפני.

רש"י

כב (א) **אחר הדברים האלה** - יש מרבותינו אומרים אחר דבריו של שטן, שהיה מקטרג ואומר מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך פר אחד או איל אחד, אמר לו כלום עשה אלא בשביל בנו אילו הייתי אומר לו זבח אותו לפני לא היה מעכב[קלו]. ויש אומרים, אחר דבריו של ישמעאל שהיה מתפאר על יצחק שמל בן י"ג שנה ולא מיחה, אמר לו יצחק, באבר אחד אתה מירא אילו אמר לי הקדוש ברוך הוא זבח עצמך לפני לא הייתי מעכב[קלז]: **הנני** - כך היא ענייתם של חסידים, לשון ענוה הוא ולשון זימון[קלח]: (ב) **קח נא** - אין נא אלא לשון בקשה (סנהדרין פט ע"ב), אמר לו בבקשה ממך עמוד לי בזו הנסיון, שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש[קלט]: **את בנך** - אמר לו, שני בנים יש לי. אמר לו, את יחידך. אמר לו, זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו, אשר אהבת. אמר לו, שניהם אני אוהב. אמר לו, את יצחק. ולמה לא גילה לו מתחלה, שלא לערבבו פתאום ותזוח דעתו עליו ותטרף, וכדי לחבב עליו את המצוה, וליתן לו שכר על כל דבור ודבור[קמ]: **ארץ המוריה** - ירושלים, וכן בדברי הימים (ב' ג' א') לְבָנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלִַם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה. ורבותינו פירשו, על שם שמשם הוראה יצאה לישראל[קמא]. ואונקלוס תרגמו, על שם עבודת הקטרת, שיש בו מור וכרד ושאר בשמים: **והעלהו** - לא אמר לו שחטהו, לפי שלא היה חפץ הקדוש ברוך הוא לשחטו אלא להעלהו להר לעשותו עולה, ומשהעלהו אמר לו הורידהו[קמב]: **אחד ההרים** - הקדוש ברוך הוא מתהא הצדיקים (ס"א משהא לצדיקים) ואחר כך מגלה להם, וכל זה כדי להרבות שכרן. וכן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ (לעיל יב א), וכן

מקורי רש"י

והשקט היה לה ולבנותיה כ"ו שנה. ומן המבול ועד שנולד יצחק שצ"ב שנה, וזה פרטן, אלה תולדת שם שם בן מאת שנה ויולד את ארפכשד שנתים אחר המבול (בראשית יא י), ארפכשד ל"ה, שלח ל', עבר ל"ד, פלג ל', רעו ל"ב, שרוג ל', נחור כ"ט, תרח ע', ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו (בראשית ע" כא ה), אבינו יצחק היה כשנעקד על המזבח בן ל"ז שנה, ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים, הימים הללו מרובים על חברון שהיו עשרים וחמש שנה, והללו עשרים ושש שנה. **קלו.** עי' סנהדרין (פט ע"ב): ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. מאי אחר, אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא, אחר דבריו של שטן. דכתיב ויגדל הילד ויגמל וגו', אמר שטן לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, זקן זה חננתו למאה שנה פרי בטן, מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גוזל אחד להקריב לפניך. אמר לו, כלום עשה אלא בשביל בנו, אם אני אומר לו זבח את בנך לפני, מיד זובחו. מיד והאלהים נסה את אברהם, ויאמר קח נא את בנך. **קלז.** עי' שם: רבי לוי אמר, אחר דבריו של ישמעאל ליצחק. אמר לו ישמעאל ליצחק, אני גדול ממך במצות, שאתה מלת בן שמונת ימים ואני בן שלש עשרה שנה. אמר לו, ובאבר אחד אתה מגרה בי, אם אומר לי הקדוש ברוך הוא, זבח עצמך לפני, אני זובח. מיד, והאלהים נסה את אברהם. **קלח.** עי' תנחומא (פרק כב): ויאמר אליו אברהם אברהם ויאמר הנני. מהו לשון הנני, לשון ענוה, לשון חסידות, שכך ענותנותן של חסידים בכל מקום. **קלט.** עי' סנהדרין (פט ע"ב): אין נא אלא לשון בקשה, משל למלך בשר ודם שעמדו עליו מלחמות הרבה, והיה לו גבור אחד ונצחן. לימים עמדה עליו מלחמה חזקה. אמר לו, בבקשה ממך, עמוד לי במלחמה זו, שלא יאמרו ראשונות אין בהם ממש, אף הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם ניסיתיך בכמה נסיונות, ועמדת. **קמ.** עי' שם: את בנך, שני בנים יש לי. את יחידך, זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אשר אהבת, תרוייהו רחימנא להו. את יצחק. וכל כך למה, כדי שלא תטרף דעתו עליו. ועי' בראשית רבה (פרשה לט סי' ט): אמר ר' יוחנן (בראשית כב) ויאמר קח נא את בנך את יחידך א"ל זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו. אמר לו אשר אהבת. א"ל, ואית תחומין במעיא, א"ל את יצחק. ולמה לא גלה לו, כדי לחבבו בעיניו, וליתן לו שכר על כל דבור ודבור. דאמר רב הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, משהה הקב"ה ומתלא עיניהם של צדיקים, ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר. **קמא.** עי' בראשית רבה (פרשה נה סי' ז): ולך לך אל ארץ המוריה, רבי חייא רבה ורבי ינאי. חד אמר למקום שהוראה יצאה לעולם, ואוחרנא אמר למקום שיראה יצאה לעולם. **קמב.** עי' שם (פרשה נו סי' ח): שפתי לא אשנה, כשאמרתי לך קח נא את בנך לא אמרתי שחטהו אלא והעלהו, לשם חיבה אמרתי לך אסיקתיה, וקיימת דברי. ועתה אחתיניה. נ"א, משלו משל למלך שאמר לאוהבו העלה את בנך אל

ג וַיַּשְׁכֵּ֨ם אַבְרָהָ֜ם בַּבֹּ֗קֶר וַיַּחֲבֹשׁ֙ אֶת־חֲמֹר֔וֹ וַיִּקַּ֞ח
אֶת־שְׁנֵ֤י נְעָרָיו֙ אִתּ֔וֹ וְאֵ֖ת יִצְחָ֣ק בְּנ֑וֹ וַיְבַקַּע֙ עֲצֵ֣י עֹלָ֔ה
וַיָּ֣קָם וַיֵּ֔לֶךְ אֶל־הַמָּק֖וֹם אֲשֶׁר־אָמַר־ ל֥וֹ הָאֱלֹהִֽים׃
ד בַּיּ֣וֹם הַשְּׁלִישִׁ֗י וַיִּשָּׂ֨א אַבְרָהָ֧ם אֶת־עֵינָ֛יו וַיַּ֥רְא
אֶת־הַמָּק֖וֹם מֵרָחֹֽק׃ ה וַיֹּ֨אמֶר אַבְרָהָ֜ם אֶל־נְעָרָ֗יו
שְׁבוּ־לָכֶ֥ם פֹּה֙ עִם־הַחֲמ֔וֹר וַאֲנִ֣י וְהַנַּ֔עַר נֵלְכָ֖ה עַד־
כֹּ֑ה וְנִשְׁתַּחֲוֶ֖ה וְנָשׁ֥וּבָה אֲלֵיכֶֽם׃ ו וַיִּקַּ֨ח אַבְרָהָ֜ם
אֶת־עֲצֵ֣י הָעֹלָ֗ה וַיָּשֶׂם֙ עַל־יִצְחָ֣ק בְּנ֔וֹ וַיִּקַּ֣ח בְּיָד֔וֹ
אֶת־הָאֵ֖שׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶ֑לֶת וַיֵּלְכ֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם יַחְדָּֽו׃

אונקלוס

(ג) וְאַקְדֵּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא וְזָרֵיז[ד] יַת חֲמָרֵיהּ וּדְבַר יַת תְּרֵין עוּלֵימוֹהִי עִמֵּיהּ וְיַת יִצְחָק בְּרֵיהּ וְצַלַּח אָעֵי לַעֲלָתָא וְקָם וְאָזַל לְאַתְרָא דְּאָמַר לֵיהּ יְיָ׃ (ד) בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה וּזְקַף אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי וַחֲזָא יַת אַתְרָא מֵרָחִיק׃ (ה) וַאֲמַר אַבְרָהָם לְעוּלֵימוֹהִי אוֹרִיכוּ לְכוֹן הָכָא עִם חֲמָרָא וַאֲנָא וְעוּלֵימָא נִתְמְטֵי[ה] עַד כָּא וְנִסְגּוֹד וּנְתוּב לְוַתְכוֹן׃ (ו) וּנְסֵיב אַבְרָהָם יַת אָעֵי דַּעֲלָתָא וְשַׁוִּי עַל יִצְחָק בְּרֵיהּ וּנְסֵיב בִּידֵיהּ יַת אֵשָׁתָא וְיַת סַכִּינָא וַאֲזָלוּ תַרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא׃

ד. וזירז. ה. נגיע.

רש"י

ביונה (ג ב) וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה[קמג]: (ג) **וישכם** - נזדרז למצוה[קמד]: **ויחבש** - הוא בעצמו, ולא צוה לאחד מעבדיו, שהאהבה מקלקלת את השורה[קמה]: **את שני נעריו** - ישמעאל ואליעזר, שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים, שאם יצטרך האחד לנקביו ויתרחק יהיה השני עמו[קמו]: **ויבקע** - תרגומו וצלח, כמו וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן (שמואל ב׳ יט יח), לשון ביקוע. פינדר"א בלע"ז: (ד) **ביום השלישי** - למה איחר מלהראותו מיד, כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום (וטרף) [וטרד] דעתו, ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו לא היה עושה[קמז]: **וירא את המקום** - ראה ענן קשור על ההר[קמח]: (ה) **עד כה** - כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו. ומדרש אגדה, אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ (לעיל טו ה)[קמט]: **ונשובה** - נתנבא שישובו שניהם[קנ]: (ו) **המאכלת** - סכין, על שם שאוכלת את הבשר, כמה דתימא (דבריס לב מב) וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר, ושמכשרת בשר לאכילה[קנא]. דבר אחר, זאת נקראת מאכלת, על שם שישראל אוכלים מתן שכרה[קנב]: **וילכו שניהם יחדו** - אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר:

מקורי רש"י

שלחני. הביאו אותו אוהבו, וסכינו בידו. אמר המלך, וכי העלהו לאכלו אמרתי לך, העלהו אמרתי לך. מפני חיבתו הדא הוא דכתיב (ירמיה יט) ולא עלתה על לבי זה יצחק. **קמג.** עי׳ שם (פרשה לט סי׳ ט): אמר רב הונא משם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, מתהא הקב"ה ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר, אל הארץ אשר אראך, על אחד ההרים אשר אומר אליך וגו׳, דכוותה, וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך (יונה ג), קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך (יחזקאל ג). **קמד.** עי׳ יומא (כח ע"ב): זריזין מקדימין למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבש וגו׳. **קמה.** עי׳ בראשית רבה (פרשה נה סי׳ ח): וישכם אברהם בבוקר ויחבוש את חמורו. אר"ש בן יוחאי, אהבה מקלקלת את השורה ושנאה מקלקלת את השורה. אהבה מקלקלת את השורה דכתיב, וישכם אברהם בבוקר וגו׳. ולא היה לו כמה עבדים, אלא אהבה מקלקלת את השורה. **קמו.** עי׳ ויקרא רבה (פרשה כו סי׳ ז): א"ר איבו למדתך תורה דרך ארץ, שלא יהא אדם יוצא לדרך בפחות משנים. שאם יצא, סופו נעשה עבד לעבדו. דא"ר איבו, שני בני אדם נהגו בדרך ארץ, אברהם ושאול. באברהם מהו אומר, (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר ויקח את שני נעריו עמו. ומי היו, ישמעאל ואליעזר. בשאול מהו אומר, וילך הוא ושני אנשים עמו, ומי היו אבנר ועמשא. **קמז.** עי׳ מדרש תנחומא וירא (סי׳ מו): ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. ולמה ביום השלישי ולא ביום הראשון ולא ביום השני, שלא יאמרו אומות העולם הממו והלך ושחט את בנו, שאילו היה בדעתו, לא היה שומע לו להקריב בנו, לכך ביום השלישי וגו׳. **קמח.** עי׳ בראשית רבה (פרשה נו סי׳ א): וירא את המקום מרחוק. מה ראה, ראה ענן קשור בהר אמר דומה שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. **קמט.** עי׳ שם: ואני והנער נלכה עד כה. מהו עד כה, נראה מה יהיה בסוף כה שאמר לי הקב"ה כה יהיה זרעך. **קנ.** עי׳ שם: ונשתחוה ונשובה אליכם, בשרו פיו שיחזרו שניהם בשלום. **קנא.** עי׳ שם (סי׳ ג): ויקח בידו את האש ואת המאכלת אמר ר׳ חנינא למה נקראת סכין מאכלת לפי שמכשר אוכלים. **קנב.** עי׳ שם: ויקח בידו את האש ואת המאכלת אמר ר׳ חנינא למה נקראת סכין מאכלת לפי שמכשר אוכלים. ורבנן אמרי, כל אכילות שישראל אוכלים בעוה"ז אינם אוכלים אלא בזכות אותה המאכלת.

ז וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי
וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה
הַשֶּׂה לְעֹלָה: ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ
הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: ט וַיָּבֹאוּ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם
אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד
אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל
לָעֵצִים: י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־
הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ: יא וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ
יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר
הִנֵּנִי: יב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־
תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי | עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים
אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:

אונקלוס

(ז) וַאֲמַר יִצְחָק לְאַבְרָהָם אָבוּהִי
וַאֲמַר אַבָּא וַאֲמַר הָא אֲנָא בְּרִי וַאֲמַר
הָא אֵשָׁתָא וְאָעַיָּא וְאָן אִימְרָא
לַעֲלָתָא: (ח) וַאֲמַר אַבְרָהָם קֳדָם יְיָ
גְּלֵי[ו] לֵיהּ אִמְרָא לַעֲלָתָא בְּרִי וַאֲזָלוּ
תַּרְוֵיהוֹן כַּחֲדָא: (ט) וַאֲתוּ לְאַתְרָא
דְּאָמַר לֵיהּ יְיָ וּבְנָא תַּמָּן אַבְרָהָם יַת
מַדְבְּחָא וְסַדַּר יַת אָעַיָּא וַעֲקַד יַת
יִצְחָק בְּרֵיהּ וְשַׁוִּי יָתֵיהּ עַל מַדְבְּחָא
עֵיל מִן אָעַיָּא: (י) וְאוֹשֵׁיט אַבְרָהָם
יַת יְדֵיהּ וּנְסִיב יַת סַכִּינָא לְמֵיכַס יַת
בְּרֵיהּ: (יא) וּקְרָא לֵיהּ מַלְאָכָא דַּיְיָ מִן
שְׁמַיָּא וַאֲמַר אַבְרָהָם אַבְרָהָם וַאֲמַר
הָא אֲנָא: (יב) וַאֲמַר לָא תּוֹשִׁיט יְדָךְ
לְעוּלֵימָא וְלָא תַּעֲבִיד לֵיהּ מִדְּעַם
אֲרֵי כְּעַן יְדַעְנָא אֲרֵי דַּחֲלָא דַּיְיָ אַתְּ
וְלָא מְנַעְתְּ יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ מִינִי:

ו. לפני ה׳ גלוי. ז. לו.

רש״י

(ח) יראה לו השה - כלומר ירמה ויבחר לו השה, ומס מין שה, לעולה בני. ומף על פי שהבין ילחק שהוא הולך להשחט, וילכו שניהם יחדו, בלב שוה[קנג]: (ט) ויעקד - ידיו ורגליו מלחוריו הידים והרגלים ביחד היא עקידה, והוא לשון עֲקֵדִים (להלן ל לט) שהיו קרסוליהם לבנים מקוס שעוקדין לותן בו היה ניכר: (יא) אברהם אברהם - לשון חבה הוא שכופל לת שמו[קנד]: (יב) אל תשלח - לשחוט, לתר לו, לס כן לחנס בלתי לכלן לעשה בו חבלה ולוציא ממנו מעט דם. לתר לו, לל תעש לו מלומה, לל תעש בו מום[קנה]: כי עתה ידעתי - לתר רבי לבא, לתר לו לבלהים לתה[קנו]: פתחון פה לכשיו, שרולים כי ירא לבלהים לתה[קנז]: רבי לבא, לתר לו לברהם, לפרש לפניך לת שיחתי, לתמול לתרת לי כִּי בְּיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע (לעיל כא יב) וחזרת ולתרת קַח נָא לֶת בִּנְךָ, (לעיל פסוק ב) לכשיו לתה לומר לי לל תשלח ידך לל הנער. לתר לו הקדוש ברוך הוא, לא מַחֲלֵל בְּרִיתִי ומוצא שְׂפָתַי לא אֲשַׁנֶּה (תהלים פט לה), כשלתרתי לך קח (פסוק ב), מוצא שפתי לא לשנה, לא לתרתי לך שחטהו ללא העלהו (לעיל פסוק ב), לסקתיה לחתיה[קנח]: כי עתה ידעתי - מעתה יש לי מה להשיב לשטן וללומות התמהים מה היא חיבתי לצלך, יש לי

מקורי רש״י

קנג. עי׳ פסיקתא רבתי (פרשה מ): וילכו שניהם יחדיו, מהו יחדיו, שלא היצר (כמה) במה שאמר לו אביו, אלא כשם שזה היה שמח לקרב, כך זה היה שמח ליקרב. אברהם שמח לעקוד, ויצחק שמח ליעקד. אברהם שמח לשחוט, ויצחק שמח לישחט. **ועי׳** בראשית רבה (פרשה נו סי׳ ד): אלהים יראה לו השה בני, ואם לאו אתה השה לעולה בני. וילכו שניהם יחדו, זה לעקוד וזה ליעקד, זה לשחוט וזה לישחט. **קנד.** עי׳ שם (סי׳ ז): ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים אברהם אברהם, תני רבי חייא לשון חיבה לשון זירוז. ר׳ אליעזר בן יעקב אמר, לו ולדורות. אין דור שאין בו כאברהם וכו׳. **קנה.** עי׳ שם: א״ל אחנקנו, אמר לו אל תשלח ידך אל הנער. א״ל אוציא ממנו טפת דם, אמר לו, אל תעש לו מאומה, אל תעש לו מומה. **קנו.** עי׳ שם (סי׳ ח): א״ר אחא התחיל אברהם תמיה אין הדברים הללו אלא דברים של תימה, אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע, חזרת ואמרת קח נא את בנך. ועכשיו את אמר לי אל תשלח ידך אל הנער, אתמהא, אמר לו הקב״ה, אברהם (תהלים פט) לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה, כשאמרתי לך קח נא את בנך, לא אמרתי שחטהו, אלא והעלהו, לשם חיבה. אמרתי לך אסיקתיה, וקיימת דברי. ועתה אחתיניה. **קנז.** מדרש תנחומא וירא (סי׳ מו): באותה שעה אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, אדם מנסה לחבירו שאינו יודע מה בלבו של חבירו, אתה שאתה חוקר לבות וכליות, הייתה צריך לעשות לי כך, לא היה גלוי לפניך שאתה אומר שאקריב את בני ואני מזרז לשחטו בלב שלם, א״ל הקדוש ברוך הוא, להודיע לאומות העולם שלא על חנם בחרתי בך. שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא וגו׳.

יג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר
נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל
וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ: יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם
שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה | יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם
בְּהַר יְהוָה יֵרָאֶה: טו וַיִּקְרָא מַלְאַךְ יְהוָה אֶל־
אַבְרָהָם שֵׁנִית מִן־הַשָּׁמָיִם: טז וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי
נְאֻם־יְהוָה כִּי יַעַן אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידֶךָ: יז כִּי־בָרֵךְ
אֲבָרֶכְךָ וְהַרְבָּה אַרְבֶּה אֶת־זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל־שְׂפַת הַיָּם וְיָרַשׁ זַרְעֲךָ אֵת שַׁעַר

אונקלוס

(יג) וּזְקַף אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי בָּתַר
אִילֵין[ח] וַחֲזָא וְהָא דִּכְרָא חַדָּא אָחִיד
בְּאִלָּנָא בְּקַרְנוֹהִי וַאֲזַל אַבְרָהָם וּנְסֵיב
יַת דִּיכְרָא וְאַסְקֵיהּ לַעֲלָתָא חֲלַף[ט]
בְּרֵיהּ: (יד) וּפְלַח וְצַלִּי אַבְרָהָם
תַּמָּן בְּאַתְרָא הַהוּא וְאָמַר קֳדָם יְיָ
הָכָא יְהוֹן פַּלְחִין דָּרַיָּא בְּכֵן יִתְאֲמַר
בְּיוֹמָא הָדֵין בְּטוּרָא הָדֵין אַבְרָהָם
קֳדָם יְיָ פָּלַח[י]: (טו) וּקְרָא מַלְאָכָא
דַּיְיָ לְאַבְרָהָם תִּנְיָנוּת מִן שְׁמַיָּא:
(טז) וַאֲמַר בְּמֵימְרִי קַיֵּימִית אֲמַר[יא]
יְיָ אֲרֵי חֲלַף דִּי עֲבַדְתָּ יַת פִּתְגָּמָא
הָדֵין וְלָא מְנַעְתָּא יַת בְּרָךְ יַת יְחִידָךְ:
(יז) אֲרֵי בָרָכָא אֲבָרְכִינָךְ וְאַסְגָּאָה
אַסְגֵּי יַת בְּנָךְ כְּכוֹכְבֵי שְׁמַיָּא וּכְחָלָא
דִּי עַל כֵּיף יַמָּא וְיֵרְתּוּן בְּנָךְ יַת קִרְוֵי

ח. אחרי אלה. ט. תמורת. י. ועבד והתפלל אברהם שם במקום ההוא אמר לפני ה׳, כאן יהיו עובדים הדורות, לכן ייאמר ביום הזה בהר הזה עבד אברהם לפני ה׳. יא. בדברי נשבעתי אמר.

רש"י

(יג) **והנה איל** - מוכן היה לכך משעת ימי בראשית[קנח]: **אחר** - אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך לאהו כשהוא נאחז, והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אלין. (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): **בסבך** - אילן: **בקרניו** - שהיה רץ אצל אברהם והשטן סובבו ומערבבו באילנות[קנט]: **תחת בנו** - מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום, מהו תחת בנו, על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאילו היא עשויה בבני, כאילו בני שחוט, כאילו דמו זרוק, כאילו בני מופשט, כאילו הוא נקטר ונעשה דשן[קס]: (יד) **ה׳ יראה** - פשוטו כתרגומו, ה׳ יבחר וירא לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: **אשר יאמר היום** - שיאמרו לימי הדורות עליו, בהר (זה) [ה׳] ירא הקדוש ברוך הוא לעמו: **היום** - הימים העתידין, כמו עד היום הזה שבכל המקרא, שכל הדורות הבאים הקורא את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו. ומדרש אגדה, ה׳ יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהגילם מן הפורענות, כדי שיאמר היום הזה בכל הדורות הבאים בהר ה׳ יראה אפרו של יצחק צבור ועומד לכפרה[קסא]: (יז) **ברך אברכך** - אחת לאב ואחת לבן (נ"ל פנ"ו סי' יא): **והרבה ארבה** - אחת לאב ואחת לבן (שם):

מקורי רש"י

קנח. עי׳ במדבר רבה (פרשה יז סי׳ ב): אמר אברהם, רבון העולמים, אי אפשר לי לירד מכאן בלא קרבן. אמר לו הקב"ה, הרי קרבנך מתוקן מששת ימי בראשית, וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל, ושנו רבותינו, אילו של אברהם נברא בין השמשות, נטלו אברהם והעלהו עולה תחת בנו. **קנט.** עי׳ פרקי דרבי אליעזר (פרק ל): ר׳ זכריה אומ׳ אותו האיל כשנברא, בין השמשות היה, ובא להתקרב תחת יצחק והיה סמאל עומד ומסטינו כדי לבטל קרבנו של אברהם אבינו ונאחז בשני קרנותיו בין האילנות, שנ׳ וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. **קס.** עי׳ במדבר רבה (פרשה יז סי׳ ב): תחת בנו, אמר אברהם, רבון העולמים, תהא רואה כאלו דם יצחק זרוק לפניך. נטל האיל והפשיטו, ואמר כך תהא רואה כאלו עורו של יצחק הפשטתי לפניך. נטלו והספיגו, אמר כך תהא רואה כאלו יצחק מסתפג לפניך. שרפו ואמר, כך תהא רואה כאלו אפרו של יצחק צבור על גבי המזבח. **קסא.** עי׳ מדרש תנחומא (וירא סי׳ כג): מיד פתח הקדוש ברוך הוא את הרקיע ואת הערפל ויאמר בי נשבעתי נאם ה׳, א"ל אתה נשבעת ואני נשבעתי שלא ארד מן המזבח עד שאומר כל מה שאני צריך, א"ל אמור לא כך אמרת לי ספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם כה יהיה זרעך א"ל הן, א"ל ממי, א"ל מיצחק, א"ל כשם שהיה בלבי מה להשיבך ולומר לך אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, עכשיו אתה אומר לי העלהו שם לעולה, וכבשתי את יצרי ולא השבתיך כך כשיהיו בניו של יצחק חוטאין ונכנסין לצרה תהא נזכר להן עקדתו של יצחק ותחשב לפניך כאלו אפרו צבור על גבי המזבח ותסלח להן ותפדם מצרתן.

אֹיְבָיו׃ יח וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֶךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ עֵקֶב
אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקֹלִי׃ יט וַיָּשָׁב אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו
וַיָּקֻמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל־בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם
בִּבְאֵר שָׁבַע׃ פ מפטיר כ וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וַיֻּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יָלְדָה מִלְכָּה גַּם־הִוא
בָנִים לְנָחוֹר אָחִיךָ׃ כא אֶת־עוּץ בְּכֹרוֹ וְאֶת־בּוּז
אָחִיו וְאֶת־קְמוּאֵל אֲבִי אֲרָם׃ כב וְאֶת־כֶּשֶׂד
וְאֶת־חֲזוֹ וְאֶת־פִּלְדָּשׁ וְאֶת־יִדְלָף וְאֵת בְּתוּאֵל׃
כג וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת־רִבְקָה שְׁמֹנָה אֵלֶּה יָלְדָה
מִלְכָּה לְנָחוֹר אֲחִי אַבְרָהָם׃ כד וּפִילַגְשׁוֹ וּשְׁמָהּ
רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם־הִוא אֶת־טֶבַח וְאֶת־גַּחַם וְאֶת־
תַּחַשׁ וְאֶת־מַעֲכָה׃ פ פ פ

אונקלוס

סַנְאֵיהוֹן[יב]: (יח) וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִיל בְּנָךְ[יג]
כֹּל עַמְמַיָּא דְּאַרְעָא חֲלַף דְּקַבֵּלְתָּא
לְמֵימְרִי[יד]: (יט) וְתַב אַבְרָהָם לְוַת
עוּלֵימוֹהִי וְקָמוּ וַאֲזָלוּ כַּחֲדָא לְבְאֵר
שָׁבַע וִיתֵיב אַבְרָהָם בִּבְאֵר שָׁבַע:
(כ) וַהֲוָה בָּתַר פִּתְגָּמַיָּא הָאִילֵּין
וְאִתְחֲוֵי לְאַבְרָהָם לְמֵימָר הָא יְלִידַת
מִלְכָּה אַף הִיא בְּנִין לְנָחוֹר אָחוּךְ:
(כא) יַת עוּץ בּוּכְרֵיהּ וְיַת בּוּז
אָחוּהִי וְיַת קְמוּאֵל אָבוּהִי דַּאֲרָם:
(כב) וְיַת כֶּשֶׂד וְיַת חֲזוֹ וְיַת פִּלְדָּשׁ
וְיַת יִדְלָף וְיַת בְּתוּאֵל: (כג) וּבְתוּאֵל
אוֹלִיד יַת רִבְקָה תְּמַנְיָא אִילֵּין יְלִידַת
מִלְכָּה לְנָחוֹר אָחוּהִי דְּאַבְרָהָם:
(כד) וּלְחֵינָתֵיהּ וּשְׁמָהּ רְאוּמָה וִילִידַת
אַף הִיא יַת טֶבַח וְיַת גַּחַם וְיַת תַּחַשׁ
וְיַת מַעֲכָה:

יב. ערי שונאיהם. יג. בגין בניך.
יד. שקבלת דברי.

קמ"ז אמנו"ן סימן. ומפטירין ואשה אחת במלכים־ב סימן ד:

רש"י

(יט) **וישב אברהם בבאר שבע** - לא ישיבה ממש, שהרי בחברון היה יושב י"ב שנים לפני עקידתו של יצחק, יצא מבאר שבע והלך לו לחברון, כמו שנאמר (לעיל כא לד) וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים, מרובים משל חברון הראשונים, והם כ"ו שנה כמו שפירשנו למעלה (שם): (כ) **אחרי הדברים האלה ויגד וגו'** - בשובו מהר המוריה היה אברהם מהרהר ואומר אילו היה בני שחוט כבר היה הולך בלא בנים, היה לי להשיאו אשה מבנות ענר אשכול וממרא, בשרו הקדוש ברוך הוא שנולדה רבקה בת זוגו. וזהו הדברים האלה, הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה[קסב]: **גם היא** - אף היא השוותה משפחותיה למשפחות אברהם. מה אברהם שנים עשר שבטים שיצאו מיעקב שמונה בני הגבירות וארבעה בני שפחות, אף אלו שמונה בני גבירות וארבעה בני פלגש[קסג]: (כג) **ובתואל ילד את רבקה** - כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא בשביל פסוק זה:

חסלת פרשת וירא

מקורי רש"י

קסב. עי' בראשית רבה (פרשה נז סי' ג): ויהי אחרי הדברים האלה, אחר הרהורי דברים שהיו שם. מי מהרהר, אברהם הרהר. אמר, אילו מת בהר המוריה לא היה מת בלא בנים, עכשיו מה אעשה, אשיאנו מבנות ענר אשכל וממרא שהן צדקניות, וכי מה איכפת לי מיוחסים. א"ל הקדוש ברוך הוא, אין אתה צריך, כבר נולד זוגו של יצחק. **קסג.** עי' שם: הנה ילדה מלכה גם היא, היא גם היא, מה זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה, אף זו בני גבירה שמונה ובני פילגשים ארבעה.